

**Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ – ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΕΛΕΤΗ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ : ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

A.M. 9929

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2008

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να παρουσιάσει την εμφάνιση, την εξέλιξη και την εν γένει πορεία ενός σημαντικού οικονομικού και κοινωνικού θεσμού των βιομηχανικών κυρίως κοινωνιών της Ευρώπης στον Ελλαδικό χώρο.

Πρόκειται για το θεσμό των συνεταιρισμών σε σχέση με την σύνδεσή του με τις δομές και την λειτουργία του Κράτους στην νεοελληνική πραγματικότητα των δύο τελευταίων αιώνων, από τα χρόνια της Ανεξαρτησίας ως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Ο θεσμός αυτός αναφέρεται στην ξεχωριστή συνεργατική μορφή του τόπου οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας που έκανε την εμφάνισή του στην Αγγλία της Βικτωριανής εποχής και αργά αλλά σταθερά εξαπλώθηκε και στην Ελλάδα.

Η δομή της εργασίας αφορά την παρουσίαση των Καταναλωτικών και Αγροτικών Συνεταιρισμών του 10^{ου} αιώνα και του 20^{ου} αιώνα, καθώς και την συστηματική συνταγματική κατοχύρωση του « συνεταιρίζεσθαι » και την θέση του στο σύγχρονο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Στην εργασία παρουσιάζεται η ιστορική καταγραφή μορφών συνεταιρισμού ήδη από τα προεπαναστατικά χρόνια (Αμπελάκια), στα χρόνια του Ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, τις ιδιομορφίες της Ελληνικής Οικονομίας, το νομικό πλαίσιο της εμφάνισης του Συνεταιρίζεσθαι, την πορεία ως την είσοδο στην Ε.Ο.Κ. και την Ευρωπαϊκή Ένωση, της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Συνεταιριστικές Οργανώσεις.

Στο τέλος παρουσιάζεται και μια γενική θεώρηση των Συνεταιρισμών στην Ελλάδα, μέσα στις συνθήκες του Καπιταλισμού και της αγροτικής ανάπτυξης στην ελληνική οικονομία και την παρούσα κατάσταση του συνεταιριστικού τρόπου παραγωγής και το μέλλον του μέσα στον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της οικονομίας.

Παρότι το φαινόμενο της συνεταιριστικής οικονομίας έχει απασχολήσει όσους χαράσσουν την οικονομία στην χώρα μας (με έμφαση στον πρωτογενή τομέα), δεν γνώρισε η Ελλάδα μια καπιταλιστική πορεία της βιομηχανοποιημένης οικονομίας ανάλογη με τα όσα συνέβησαν στα λοιπά Δυτικοευρωπαϊκά Κράτη με την αυξημένη βαρύτητα στον δευτερογενή τομέα παραγωγής.

Μέσα από μια καταγραφή που ακολουθεί χρονολογική σειρά, στην παρούσα εργασία ο αναγνώστης μπορεί να κατανοήσει σε γενικές γραμμές, ως μια μικρή εισαγωγή

στο θέμα, τον Συνεταιριστικό τρόπο οργάνωσης της παραγωγής στην Ελλάδα στους δύο τελευταίους αιώνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ.

1.1. Από την Ανεξαρτησία (1839) ως το 1871.

Από το 1830 το Ελληνικό έθνος απέκτησε θέση ανάμεσα στα ελεύθερα έθνη. Η εναρκτήρια ημερομηνία για το Ελληνικό Κράτος είναι η 3^η Φεβρουαρίου 1830, ημέρα κατά την οποία υπογράφηκε στο Λονδίνο (από τις δυνάμεις της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας) το ομώνυμο Πρωτόκολλο που αναγνώριζε την Ανεξαρτησία του Ελληνικού Κράτους, ύστερα από αιώνες δουλειάς και 9 έτη σκληρού απελευθερωτικού Αγώνα.

Ωστόσο, ήδη από τον Ιανουάριο του 1828, η άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια (ως πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδος, καθώς είχε εκλεγεί από την Γ' Εθνοσυνέλευση) συνδέθηκε με την πρώτη εμφάνιση κρατικών δομών της Ελλάδος, δύο χρόνια πριν την αναγνώριση της Ελληνικής Ανεξαρτησίας (για την κατοχύρωση της οποίας ο ίδιος ο Ι. Καποδίστριας εργάστηκε συστηματικά).

Μια από τις βασικές μέριμνες του Ι. Καποδίστρια ήταν η ανασυγκρότηση της Οικονομίας, βασικό τμήμα της οποίας ήταν η Αγροτική παραγωγή, από την οποία συντηρούνταν το μέγιστο ποσοστό του πληθυσμού της υπαίθρου.

Σε μια Αγροτική Οικονομία που βρισκόταν πολύ πίσω σε σχέση με την οργανωμένη Καπιταλιστική οικονομία της Δυτικής Ευρώπης είναι εύλογο να μην μπορεί να έχει την ανάπτυξη που θα ονειρεύονταν οι υπόδουλοι Έλληνες πριν το 1821. Ο Έλληνας αγρότης δεν είχε στερηθεί μόνο την ελευθερία του αλλά και την γη, η οποία άνηκε στον κατακτητή, γεγονός το οποίο συντέλεσε στην συνολική κατάπτωση ολόκληρης Ελληνικής Γεωργίας. (Παπαγαρυφάλλου, 1970,σ. 29)

Σε μια καθημαγμένη από τον απελευθερωτικό πόλεμο υπαίθρο οι Έλληνες αγρότες δεν είχαν την δική τους γη, από την οποία θα αντλούσαν τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους. Από το 1821 είχαν περιέλθει στην Επαναστατική Κυβέρνηση οι ακίνητες εκτάσεις των Τούρκων, στις περιοχές που περιέχονταν στους Έλληνες αγωνιστές. Αυτές οι εκτάσεις ονομάστηκαν « Εθνικά Κτήματα » ή « Εθνικάί Γαίαι », καθώς η ιδιοκτησία και η διαχείρισή τους ήταν υπόθεση της εκάστοτε Ελληνικής Κυβερνήσεως (του εκτελεστικού στα χρόνια του Αγώνα ή των οργανωμένων

Κυβερνήσεων του Ι. Καποδίστρια ή του Όθωνος αργότερα).(στο ίδιο, 1970,σ. 31 , Κορδάτος, 1973,σ.78)

Σύμφωνα με τις καταμετρήσεις της εποχής, κατά τα πρώτα έτη μετά την Απελευθέρωση περιήλθαν στο νέο Ελληνικό κράτος περί τα 6,5 εκατομμύρια στρέμματα (καλλιεργούμενης και καλλιεργήσιμης) γης σε σύνολο 12 – 13 εκατομμύρια στρέμματα, ενώ παράλληλα ένα μεγάλο μέρος της υπόλοιπης έκτασης ήταν ιδιοκτησία της Εκκλησίας και των διατηρηθεισών μονών και επισκόπων.(στο ίδιο, 1970,σ. 31)

Αυτή η πραγματικότητα απέτρεπε τους αγρότες ή τους πολιτικούς που πίστευαν στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας να συστήσουν ελεύθερους γεωργικούς συνεταιρισμούς, που θα προσέφεραν πολλά στην οικονομική πρόοδο των αγροτών. Οι τελευταίοι δεν κατείχαν ατομική ιδιοκτησία (το 90 %, κατά τον Καποδίστρια ήσαν ακτήμονες) (στο ίδιο, 1970,σ. 31), επομένως δεν μπορούμε να μιλάμε για την δημιουργία και την ανάπτυξη των συνεταιρισμών, καθώς μεγαλύτεροι ιδιοκτήτες αγροτικής γης ήταν το κράτος και η εκκλησία.(στο ίδιο, 1970,σ. 31, Πετμεζάς,2003,σ.146).

Η καθυστέρηση στην αγροτική οικονομία επηρέασε και τους άλλους τομείς της οικονομίας στην Ελλάδα, καθώς έτσι καθυστέρησε η εμφάνιση και ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ανάπτυξη του εμπορίου. Σε έναν πληθυσμό 700 – 800.000 πολιτών το 1830 (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις (Παπαγαρυφάλλου, 1970,σ. 41)) απουσίαζαν τα μεγάλα αστικά κέντρα, που θα δημιουργούσαν βιομηχανικές μονάδες (που θα επεξεργάζονταν τα προϊόντα της πρωτογενούς παραγωγής) ή θα εξάπλωναν τα εμπορικά κέντρα, κάτι που θα ήταν το σύνηθες φαινόμενο της καπιταλιστικής Δύσης.(στο ίδιο, 1970,σ. 42)

Για την προώθηση της ενδυνάμωσης των αγροτών με την ανάλογη καλλιεργήσιμη έκταση υπήρχαν στην διάθεση του Ελληνικού Κράτους τα « Εθνικά Κτήματα ». Ωστόσο, παρά τις όποιες προσπάθειες (για παράδειγμα το ΙΓ΄ Ψήφισμα της Ε΄ Εθνοσυνελεύσεως την 10^η Φεβρουαρίου 1832 αποφάσισε τη διανομή εθνικής γης σε Έλληνες ακτήμονες, πράγμα που δεν τελεσφόρησε) (στο ίδιο, 1970,σ. 31) για 40 χρόνια το ζήτημα των « Εθνικών Κτημάτων » δεν λύθηκε. Προτιμήθηκε η λύση της υποθήκευσης τους για την σύναψη δανείων για την ισχνή Ελληνική οικονομία (που στηρίχθηκε από την πρώτη στιγμή της εμφάνισης του Ελληνικού Κράτους στον

εξωτερικό δανεισμό), μέχρι το 1871, οπότε η Κυβέρνηση Αλεξάνδρου Κουμουνδούρου που παραχώρησε περίπου 3 εκατομμύρια στρέμματα.(στο ίδιο, 1970,σ. 33 , Πετμεζάς, 2003,σ.317).

1.2. Οι έννοιες « Συνεργατισμός »και « Συνεταιρισμός ».

Για να μιλήσουμε για την έννοια του Συνεταιρισμού, ως μορφής οικονομικής οργάνωσης, πρέπει να δούμε τα όρια της λέξης. Σύνθετη από την πρόθεση « συν» και το «εταίρος » (= φίλος, σύντροφος) διαφοροποιείται από τον όρο «συνεργατισμός». (Μαριάδης, 1997, σ. 9)

Συνεργατισμός είναι, ένα ολόκληρο οικονομικό σύστημα (παράλληλα με τον κομμουνισμό και τον σοσιαλισμό), για να αντιμετωπιστεί ο άκρατος καπιταλισμός (κατά τον Α. Κλήμη `` είναι ένα σύστημα οικονομικοκοινωνικό... για να ζήσει η ανθρωπότητα καλύτερα ``). Ως μονάδα πραγμάτευσής του ο Συνεργατισμός έχει βασικά τον συνεταιρισμό με την γενική έννοια του όρου ή την συνεταιριστική επιχείρηση. Δηλαδή, ο Συνεταιρισμός εμπεριέχεται στον Συνεργατισμό, που είναι ευρύτερη έννοια. (στο ίδιο, 1997, σ. 9)

Συνεταιρισμός είναι μια μορφή συνεργασίας, μια οικονομική οργάνωση που έχει νομική κάλυψη για την εκπλήρωση των σκοπών της ακολουθεί ορισμένους κανόνες και καταστατικές διατάξεις. (στο ίδιο, 1997, σ. 9)

Τα κύρια χαρακτηριστικά ενός Συνεταιρισμού είναι:

- α) ο ανοικτός αριθμός των μελών
- β) η προαγωγή του επαγγέλματος ή της οικονομίας των μελών του
- γ) η κοινή επιχείρηση (στο ίδιο, 1997, σ. 335)

Στους Συνεταιρισμούς δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ διευθυντικά εργαζομένων και χειρονακτικά εργαζομένων. Τα μέλη είναι ταυτόχρονα ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και εργαζόμενοι.

1.3. Οι πρωτοπόροι του Συνεταιρισμού στην Βιομηχανική Ευρώπη και ο Καπιταλισμός.

Η εμφάνιση του συνεταιρισμού ως θεσμού και μορφή κοινωνικής δράσης συνδέθηκε με την επικράτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Οι πρώτες μορφές

συνεταιρισμών δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο 1840 – 1850, σαν μέσο αντιμετώπισης της οξυνόμενης καπιταλιστικής εκμετάλλευσης από τους εργάτες και τους αγρότες παράλληλα με τις άλλες μορφές συνδικαλιστικής οργάνωσης. (Χριστοδούλου, 1986, σ. 47)

Ωστόσο ήδη από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα (αρκετά πριν την είσοδο στην βιομηχανική επανάσταση) άρχισαν να εμφανίζονται οι συνεταιριστικές ιδέες, χωρίς πάντως να μετασχηματιστούν σε κάποιου είδους κοινωνική πρακτική, εξαιτίας των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της περιόδου εκείνης. (στο ίδιο, 1986, σ. 47) Οραματιστές της συνεταιριστικής ιδέας ήσαν κυρίως δυτικοευρωπαίοι στοχαστές, οικονομολόγοι και ερευνητές της παραγωγικής διαδικασίας, κυρίως Βρετανοί και Γάλλοι.(στο ίδιο, 1986, σ. 48)

Για μερικούς, ο πατέρας του συνεταιρισμού θεωρείται ο Άγγλος βιομήχανος Ρόμπερτ Όουεν (1771 – 1858), που πίστευε ότι η εμφάνιση και η επέκταση των συνεταιριστικών κοινοτήτων θα οδηγούσε σε αντικατάσταση του υπάρχοντος ανταγωνιστικού συστήματος από το συνεταιριστικό κίνημα.(Αβδελίδης, 1989, σ. 42)

Στην χώρα, όπου ξεκίνησε η βιομηχανική επανάσταση και αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, στην Αγγλία, λειτούργησε και ο πρώτος συνεταιρισμός.

Συγκεκριμένα, στην αγγλική πόλη Ροτσνταϊήλ (Rochdale) δημιουργήθηκε το 1844 ο πρώτος συνεταιρισμός από 28 υφαντουργών. Ο συνεταιρισμός αυτός ήταν καταναλωτικός και αποσκοπούσε στο άνοιγμα καταστήματος, στην αγορά ειδών διατροφής, υπόδησης κλπ, την ανοικοδόμηση και αγορά σπιτιών για τα μέλη του, την αλληλοβοήθεια κ.ο.κ. Ο νέος αυτός θεσμός που βλέπει το φως στην Αγγλία, ο συνεταιρισμός του Ροτσνταϊήλ, αποτέλεσε το πρότυπο για την δημιουργία των καταναλωτικών συνεταιρισμών. (Χριστοδούλου, 1986, σ. 49)

Κριτική στο φαινόμενο του συνεταιρισμού (καθώς από την Αγγλία επεκτάθηκαν στη Γαλλία και την Γερμανία) ασκεί ο Κάρλ Μαρξ, παρότι οι ιδιαίτερες αναφορές του στον συνεταιρισμό είναι αποσπασματικές και περιορισμένες. « Για να απελευθερώσει τις εργαζόμενες μάζες η συνεταιριστική εργασία πρέπει να αναπτυχθεί σε εθνικές διαστάσεις και να προαχθεί με εθνικά μέσα ».(στο ίδιο, 1986, σ. 53) Ο Μαρξ θεωρεί τους συνεταιρισμούς ως μέσο ταξικής πάλης, ενώ τόσο ο Μαρξ όσο και ο Λένιν (που

μετά το 1917 επιχείρησε την εφαρμογή των ιδεών του Μαρξ στην αχανή και μη βιομηχανοποιημένη Σοβιετική Ένωση) βλέπουν τους συνεταιρισμούς στις συνθήκες του καπιταλισμού σαν ένα μέσο που μπορεί να συνδράμει υπό προϋποθέσεις στην ανάπτυξη της ταξικής πάλης και στην βελτίωση της ζωής των μελών του και όχι σαν μοχλό ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος.(στο ίδιο, 1986, σ. 55)

Παρότι, βέβαια, και ο συνεταιρισμός αναπτύσσει επιχειρηματική δράση μέσα σε συνθήκες καπιταλισμού, έχει διαφορετικό περιεχόμενο από μια καπιταλιστική επιχείρηση. Και αυτό, διότι από την εμφάνιση του ο συνεταιρισμός είναι μια ένωση προσώπων τα οποία διεξάγουν έναν κοινό αγώνα για την καλυτέρευση της ζωής τους και όχι μια συνένωση κεφαλαίων. Διαφοροποιούνται σαφώς οι πρωταγωνιστές της επιχειρηματικής δράσης, καθώς στην καπιταλιστική επιχείρηση πρωταγωνιστής είναι το κεφάλαιο, αλλά στον συνεταιρισμό πρωταγωνιστές είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι.(στο ίδιο, 1986, σ. 56)

1.4. Οι ιδιομορφίες της Ελληνικής Οικονομίας και Γεωργία.

Επιστρέφοντας στην θεώρηση της συνεταιριστικής πορείας μέσα στην ελληνική πραγματικότητα μετά το 1821, πρέπει να δούμε τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν στον χώρο της οικονομίας του Νεοελληνικού κράτους. Με την μισή έκταση της χώρας χαρακτηρισμένα ως « Εθνικά Κτήματα » και με την ύπαρξη εκατοντάδων χιλιάδων ακτημόνων αγροτών η πρωτογενής οικονομία είχε σαφή προβλήματα για δεκαετίες.(Παπαγαρυφάλλου , 1970, σ. 18)

Αυτή κατάσταση δημιουργούσε πολλά προβλήματα στην εμφάνιση και την ανάπτυξη της Ελληνικής βιομηχανίας, δηλαδή την δημιουργία ενός ελληνικού καπιταλισμού. Κατά τον 19^ο αιώνα « ο ελληνικός καπιταλισμός γεννήθηκε και ανδρώθηκε σε συνθήκες ημιαποικιακής και προστασίας, με συνέπεια να μην μπορεί να οργανώσει αυτόνομα, σύμμετρα και ισόμερα τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας και να συλλάβει για λογαριασμό του το παραγόμενο πλεόνασμα ».(Χριστοδούλου, 1986, σ. 98)

Ουσιαστικά, από την γέννησή του ο ελληνικός καπιταλισμός εξαρτήθηκε από το υποχρεωμένο από τον εξωτερικό δανεισμό Ελληνικό Κράτος (από τα χρόνια 1824 – 1825 και τα 2.800.000 χρυσές λίρες Αγγλίας) και λειτούργησε κάτω από την προστασία

του δυτικοευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού & αποικιοκρατίας στην Ευρύτερη Ανατολή, μια προστασία που επηρέασε σαφώς την χάραξη της πολιτικής των Ελληνικών Κυβερνήσεων ακόμη και στο θέμα της οικονομίας (που αποτελεί ζωτικό χώρο για την συνολική ανάπτυξη του κράτους).(στο ίδιο, 1986, σ. 98)

Άμεση συνέπεια της πιο πάνω πραγματικότητας ήταν να μην είναι δυνατή η δημιουργία αυτόνομης ανάπτυξης της οικονομίας, καθώς υπήρχε συνεχής εξάρτηση από τα δυτικοευρωπαϊκά οικονομικά κέντρα. Η ελληνική αστική τάξη (που θα μπορούσε κάτω από ευνοϊκές συνθήκες) να αποτελέσει την ατμομηχανή των οικονομικών εξελίξεων στο νεοελληνικό κράτος δραστηριοποιούνταν κυρίως στο εξωτερικό. Στις σπουδαίες παρούσιες της Ιταλίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Κεντρικής Ευρώπης εν γένει και στον μείζονα χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (από την Αλεξάνδρεια ως την Σμύρνη και το Βουκουρέστι) είχε εμφανιστεί μια σπουδαία αστική τάξη, που βλέπει την μικρή εδαφικά Ελλάδα (που ως το 1881 είχε ηπειρωτικά σύνορα Αμβρακικού – Παγασητικού) ως έναν ασήμαντο οικονομικά τόπο .(Παπαγαρυφάλου , 1970, σ. 19)

1.5. Ελλαδικές περιπτώσεις Συνεταιρισμών πριν το 1821 – Το παράδειγμα των Αμπελακίων – Κριτική θεώρησή του.

Ωστόσο, στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας είχε εμφανιστεί ως φαινόμενο που πλησίαζε την έννοια του συνεταιρισμού ο Συνεταιρισμός των Αμπελακίων. Θεωρήθηκε ως πρώτος συνεταιρισμός του Κόσμου (άρα προηγήθηκε αυτού ο Ροτσνταϊήλ στην καπιταλιστική Αγγλία), ενώ ο Γάλλος ερευνητής Φρ. Μπουλαντζέ θεωρούσε ότι το πνεύμα του συνεργατισμού είναι έμφυτο στην Ελλάδα, καθώς από παλιά το πνεύμα του συνεργατισμού ήταν ευρέως διαδεδομένο στις αρχαίες πόλεις και τις αποικίες της Ελλάδος, ενώ αυτή η οικονομική συμπεριφορά ανάγεται στους Ομηρικούς χρόνους, κατά τους οποίους υπήρξε από κοινού εκμετάλλευση πλουτοπαραγωγικών πηγών, όπως δάση και βοσκές.(Παπαγαρυφάλου , 1970, σ. 19-20)

Η συνεργατική άνθηση στην κωμόπολη Αμπελάκια της Θεσσαλίας στα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα οδήγησε πολλούς ξένους και έλληνες συγγραφείς και ερευνητές του θέματος του συνεταιρισμού να ασχοληθούν με αυτήν την πρώιμη μορφή συνεταιρισμού.(Μαριιάδης, 1997 σ. 138)

Κατά τον Σ. Μαριάδη, η Κοινή Συντροφιά των Αμπελακίων μπορεί, τόσο από θεωρητικής όσο και από πρακτικής πλευράς να χαρακτηριστεί ως μία κάποια προδρομική μορφή για τους σύγχρονους συνεταιρισμούς. Η Κοινή Συντροφιά αποτελεί μια έμπρακτη προδρομική συνεργατική μορφή, η οποία στη συνέχεια έδωσε ερεθίσματα σε κάποιους πρωτεργάτες του Συνεταιρισμού των άλλων χωρών, για να συλλάβουν πλέον τα γνήσια συνεταιριστικά σχήματα, τα οποία λειτουργούν μέχρι σήμερα με τον κλασικό χαρακτηρισμό «Σύγχρονοι Συνεταιρισμοί». Το αμπελακιώτικο φαινόμενο αποτελεί μια από τις τυπικές περιπτώσεις που χαρακτηρίζουν τον ελλαδικό χώρο στην κρίσιμη για τη διαμόρφωση του νεοελληνικού κοινωνικού σχηματισμού περίοδο 1770 – 1820, κατά την οποία προκεφαλαιοκρατικές μορφές οργάνωσης της οικονομίας παρουσίαζαν τάσεις μετεξέλιξης τους σε κεφαλαιοκρατικές, στα πλαίσια της συγκρότησης του νέου διεθνούς καταμερισμού της εργασίας στη βάση της διαμόρφωσης της παγκόσμιας αγοράς κάτω από την κυριαρχία των αναπτυσσόμενων κεφαλαιοκρατικά οικονομιών. Έτσι η εμποροβιοτεχνική δραστηριότητα των αμπελακιώτικων συντροφικών συσσωματώσεων ήταν άμεσα εξαρτημένη από τις αγορές του εξωτερικού (Νικολόπουλος, 1998, σελ: 396).

Η οικονομική οργάνωση των Αμπελακίων πήρε δύο μορφές. Τη μορφή των μερικών συντροφιών και τη μορφή των κοινών συντροφιών. Όσον αφορά στη μορφή των μερικών συντροφιών μπορούμε να υποθέσουμε, με βάση τα δεδομένα που διαθέτουμε, ότι ένας ή περισσότεροι έμποροι κατένεμαν την πρώτη ύλη του βαμβακιού σ' ένα μέρος των οικογενειών για μεταποίηση, οι οποίες με τη σειρά τους παρέδιδαν το μεταποιημένο σε κλωστή βαμβάκι σε ένα ή περισσότερα νηματοβαφεία κι αυτά ήταν υπό τον έλεγχο του πιο πάνω ή των πιο πάνω έμπορων. Όσον αφορά στη μορφή των κοινών συντροφιών, αυτές υπήρξαν το αποτέλεσμα της ενοποίησης είτε του συνόλου είτε μέρους των μερικών συντροφιών, των έμπορων σε τελική ανάλυση που τις έλεγχαν. (Μελέτη , Ξανθόπουλος, 2006 , σ.1)

Η περιοχή των Αμπελακίων ήταν κατοικημένοι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας μόνο από Έλληνες, οι οποίοι διέθεταν την ελευθερία να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν διάφορες τέχνες, όπως την υφαντική και την μεταξουργία, μια ελευθερία που έχει παρατηρηθεί και σε άλλες περιοχές του τουρκοκρατούμενου χώρου.

Ωστόσο, η ανάπτυξη της βιοτεχνικής παραγωγής στα Αμπελάκια (με κυρίαρχο προϊόν την παραγωγή και βαφή βαμβακερών νημάτων) είχε αυξηθεί σε τέτοιο θετικό βαθμό, με αποτέλεσμα να αναζητηθούν αγορές και στο εξωτερικό. Προέκυψε, επομένως, η ανάγκη συγκροτημένης προσπάθειας για την οργάνωση και την διάθεση της παραγωγής, με στόχο την ωφέλεια των Αμπελακιωτών παραγωγών. Το 1771 ιδρύθηκε η πρώτη Συντροφία (ή Συντροφιά , αλλά 6 χρόνια μετά διαλύθηκε. Ακολούθησαν άνευ επιτυχίας νέες επιμέρους Συντροφίες. (στο ίδιο, 1997, σ. 152)

Τελικά, το 1778 συστάθηκε η Κοινή Συντροφία από 80 μεγάλους εμπόρους, που συμφώνησαν και ένωσαν τις προσπάθειες τους. Το α' καταστατικό συγκροτήθηκε το 1780, όπου βασικοί μέτοχοι της Κοινής Συντροφίας είναι κτηματίες (στα χωράφια των οποίων καλλιεργούνταν το βαμβάκι), οι κεφαλαιούχοι έμποροι (που συμμετείχαν με τα κεφάλαιά τους) και οι μάστοροι (τεχνίτες) (οι οποίοι συμμετείχαν με την τέχνη και τα χρήματά τους).(στο ίδιο, 1997, σ. 152 – 156)

Οι παράγοντες που οδήγησαν στη διαμόρφωση των συντροφικών αυτών συσσωματώσεων στα Αμπελάκια κυρίως πρέπει να αναζητηθούν:

- Στη σοβαρή έλλειψη κεφαλαίων που αντιμετώπιζαν οι Αμπελακιώτες.
- Στην εξουδετέρωση του μεταξύ τους ανταγωνισμού όπως και στην επιτυχή αντιμετώπιση του ξένου.
- Στην κάλυψη των απαιτήσεων του εμπορίου των μεγάλων αποστάσεων από πλευράς παραγωγής και οργάνωσης.
- Στην επίδραση που άσκησε στον τρόπο αντιμετώπισης των προηγούμενων προβλημάτων η ύπαρξη του κοινοτικού θεσμού και ειδικότερα του φορολογικού συστήματος που, έτσι όπως λειτουργούσε στις συνθήκες της Τουρκοκρατίας, συνέλαβε στη διαμόρφωση συλλογικής πρακτικής και συμπεριφοράς στα μέλη των κοινοτήτων.
- Στη διάδοση εκείνη την εποχή ανάμεσα στο ελληνικό στοιχείο, που εμπορεύονταν κυρίως στο χώρο της Κεντρικής Ευρώπης, του θεσμού της εμπορικής « κομπανίας », ιδιαίτερα με την εξελιγμένη της μορφή που είχε το χαρακτήρα μετοχικής εταιρείας.(Νικολόπουλος, 1988, σελ. 391 -392)

Τα νήματα από τα Αμπελάκια φτάνουν στην Ανατολή και την Δύση, μέσα από караβάνια και πλοία. Υποκαταστήματα της Κοινής Συντροφίας λειτούργησαν στις πιο

σπουδαίες εμπορικές πόλεις της Ευρώπης (από την Λειψία ως την Πετρούπολη), ενώ το κύριο υποκατάστημα λειτουργούσε στη Βιέννη της Αυστρίας, στις τράπεζες τις οποίες είχε τις καταθέσεις της η Κοινή Συντροφία. Η οικονομική επιτυχία της προσπάθειας απέφερε πλούτο στα Αμπελάκια, μέρος του οποίου οδηγήθηκε στην ανάπτυξη της παιδείας. Δημιούργησαν Σχολείο, στο οποίο δίδαξαν σπουδαίοι Έλληνες λόγιοι της περιοχής, ενώ ενισχύθηκαν σπουδαίες εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες. (στο ίδιο, 1997, σ. 158)

Μια τόσο αισιόδοξη και επιτυχημένη προσπάθεια δεν μπόρεσε να αντέξει παρά μόνο 30 έτη. Το 1881 διαλύεται η Κοινή Συντροφία των Αμπελακίων εξαιτίας εξωγενών και εσωτερικών προβλημάτων. (στο ίδιο, 1997, σ. 178)

Για την μορφή αυτής της πρωτοποριακής συνεταιριστικής προσπάθειας οι σημερινοί ερευνητές διατυπώνουν πολλές απόψεις. Κατά μία, η Κοινή Συντροφία ήταν μια μορφή ετερόρρυθμης εταιρείας, η οποία όμως δεν ήταν καθαρά καπιταλιστική εταιρεία, αλλά είχε μέσα της και κάποια χαρακτηριστικά συνεταιριστικά στοιχεία, όπως η Κοινωνική Αλληλεγγύη, η Ανοιχτή Θύρα, η σύνθεση των μελών και η Αρχή της Αναλογίας. Δηλαδή, ήταν μια συνεργατική μορφή με μετόχους όλες τις παραγωγικές τάξεις, διαποτισμένη με στοιχεία τόσο καπιταλιστικά, όσο και συνεταιριστικά και σαν τέτοια μορφή ήταν μεταξύ άλλων και ένα συνεταιριστικό πρόπλασμα. (στο ίδιο, 1997, σ. 180)

Ο ταξικός και ο έμφυλος χαρακτήρας των Κοινών Συντροφιών και Αδελφοτήτων των Αμπελακίων μας οδηγούν να υποστηρίξουμε, λοιπόν, ότι αυτές δεν αποτελούσαν συνεταιρισμούς. Μας οδηγούν επίσης να απορρίψουμε τη θεώρηση σύμφωνα με την οποία οι Κοινές Συντροφίες αποτελούσαν «συνεργατικό σύστημα του λαϊκού καπιταλισμού», (Μαυρόγιαννης, Κολυμβάς 13.01.2005, σελ. 42-50). Βέβαια μεταξύ των ομάδων που συγκροτούσαν τις Κοινές Συντροφίες υπήρχε συνεργασία. Αυτή όμως ήταν μια σχέση ασύμμετρη με κυρίαρχη την ομάδα των εμπόρων κεφαλαιοκρατών και όχι την ομάδα του λαού. Ως εκ τούτου δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του λαϊκού καπιταλισμού. (Μελέτη, Ξανθόπουλος, 2006 , σ.2)

Κατά μια άλλη άποψη, η Κοινή Συντροφία των Αμπελακίων δεν ήταν ούτε συνεταιρισμός ούτε ετερόρρυθμη εμπορική εταιρεία ούτε εταιρεία κεφαλαίου και εργασίας ούτε συντεχνία. Ουσιαστικά ήταν μια ιδιόρρυθμη συλλογική επιχείρηση, που

δημιουργήθηκε όταν η βιοτεχνία αναπτυσσόταν μέσα στις δύσκολες συνθήκες της τουρκικής σκλαβιάς, για να μειώσει αυτός τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τότε οι βιοτέχνες, οι έμποροι, οι τεχνίτες, οι εργάτες και οι καλλιεργητές αγρότες. Ωστόσο, επειδή η Κοινή Συντροφία ήταν μια συλλογική επιχείρηση που συγκέντρωνε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συνεταιρισμού, θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί σαν μια αυθόρμητη προδρομική συνεταιριστική προσπάθεια, ανάμεσα στις τόσες άλλες, που είχαν γίνει την εποχή εκείνη στις χώρες της Ευρώπης και ιδιαίτερα στην Αγγλία (με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό του Ροτσνταϊήλ το 1844, στην αγγλική κωμόπολη της Βόρειας Αγγλίας, στην περιοχή του Λανκασάιρ με τις βιομηχανίες βάμβακος, όπου και εδώ έχουμε ένωση των κλωστοϋφαντουργών).(Αβδελίδης, 1989, σ. 106).

Η « Κοινή Συντροφιά » των Αμπελακίων, σαν συνεταιρισμούς με όλα τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου συνεταιρισμού, δεν μπορούσε να εμφανισθεί και να αναπτυχθεί την εποχή εκείνη στα Αμπελάκια, γιατί δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις της γένεσής του. Ο συνεταιρισμός, σαν φαινόμενο του καπιταλισμού, εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε μαζί με την ανάπτυξη του καπιταλισμού πρώτα στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Οι αναπτυγμένες καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής στις χώρες αυτές δημιούργησαν και τις ώριμες προϋποθέσεις της γένεσης και της ανάπτυξης του συνεταιρισμού. Στα Αμπελάκια τον 18^ο αιώνα δεν υπήρχαν και ούτε μπορούσαν να υπάρχουν τέτοιες αναπτυγμένες καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. (στο ίδιο, 1976, σελ. 25)

Ανάλογη προσπάθεια συνεταιρικού περιεχομένου συναντάμε και στην κωμόπολη Τσαριτσάνη της Θεσσαλίας. Εκεί έχουμε δραστηριότητα (όπως καταγράφεται από διασωθείσες πηγές) από το 1813 έως το 1854, με την χρωματοβαφική τέχνη και την υφαντική. Είχαν ιδρυθεί στην Τσαριτσάνη 10 μικροί συνεταιρισμοί, οι οποίοι είχαν πράκτορες και αντιπροσωπείες στα κυριότερα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης. Ο ανταγωνισμός της υφαντουργικής μηχανής και η πτώχευση της Τράπεζας της Βιέννης (όπου ήταν οι καταθέσεις των συνεταιρισμών) οδήγησαν σε καταστροφή τους συνεταιρισμούς της Τσαριτσάνης.(Παπαγαρυφάλλου , 1970, σ. 24 – 25)

Δεν μπορεί βέβαια να θεωρηθεί η περίπτωση των Αμπελακίων ως προδρομική έννοια του συνεταιρισμού του 1844 που πρωτοεμφανίστηκε στο Ροτσνταϊήλ της

Αγγλίας, καθώς ο συνεταιρισμός συνδέεται με την κεφαλαιοκρατική περίοδο (που είχε ξεκινήσει από τον 18^ο αιώνα στον αγγλικό χώρο). Υπάρχει, ωστόσο, σύγχυση μεταξύ της έννοιας της συνεργασίας, ως γενικής μορφής, με την συνεταιριστική μορφή, ως ειδική μορφή συνεργασίας, που εντοπίζεται κατά την κεφαλαιοκρατική περίοδο. (Μελέτη – Τσουραμάνης, 2004, σ. 22)

Και αυτό διότι εντοπίζονται διαφορές μεταξύ της συνεργασίας στο πλαίσιο της προκεφαλαιοκρατικής αγροτικής κοινότητας στα Αμπελάκια (και σε όποια άλλα μέρη του τουρκοκρατούμενου χώρου εμφανίζεται), κατά την περίοδο μετάβασης στον Κεφαλαιοκρατικό Τρόπο Υλικής Παραγωγής, και στην συνεταιριστική μορφή συνεργασίας της κεφαλαιοκρατικής (καπιταλιστικής) περιόδου. Στην πρώτη περίπτωση Έλληνες έμποροι, βιοτέχνες και εργάτες συνεργάζονται στα Αμπελάκια για να αντισταθούν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ στην δεύτερη περίπτωση οι εργάτες ή υπάλληλοι ή αγρότες ή βιοτέχνες συνεργάζονται οικοδομώντας συνεταιρισμούς, για να αντισταθούν στην κυρίαρχη στην οικονομική ζωή καπιταλιστική εκμετάλλευση. (στο ίδιο, 2004, σ. 23)

Κατά την άποψη του ερευνητή Ηλ. Νικολόπουλου , η «Κοινή Συντροφιά » των Αμπελακίων ήταν μια συλλογική εταιρεία ιδιόρρυθμου τύπου με κάμποσα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συνεταιρισμού. Από την ένωση αυτή έλειπαν βασικά γνωρίσματα του συνεταιρισμού, γι' αυτό και δεν ήταν συνεταιρισμός, με τη μορφή και το περιεχόμενο του σύγχρονου συνεταιρισμού.

Η ένωση όμως αυτή συγκέντρωνε ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συνεταιρισμού, τα οποία την διακρίνουν από την απλή εμπορική εταιρεία που της προσδίδουν έναν ευρύτερο συλλογικό χαρακτήρα, που πλησίαζε προς τη μορφή του συνεταιρισμού. Η Κοινή Συντροφιά των Αμπελακίων ήταν ένας πρόδρομος του συνεταιρισμού, ένα είδος αυθόρμητης προδρομικής συνεταιριστικής προσπάθειας. (Νικολόπουλος, 1988, σ. 375).

Κατανοούμε από τα προηγούμενα πολλά για την καθυστερημένη εμφάνιση των συνεταιρισμών στην Ελλάδα, διότι οι συνεταιρισμοί δημιουργούνται και αναπτύσσονται με την συγκρότηση και επικράτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ο οποίος όμως άρχισε να αναπτύσσεται και να κυριαρχεί στους άλλους τρόπους παραγωγής (

αγροτικό και βιοτεχνικό) στην Ελλάδα, κατά τον μεσοπόλεμο. Έχουμε, δηλαδή έναν αιώνα καθυστέρηση, σε σχέση με την Αγγλία.(Χαραλάμπους, 1997,σ. 3)

1.6. Οι καταναλωτικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα.

Μέχρι την ψήφιση του νόμου 602/1915 περί συνεταιρισμών, στο σύνολο των 97 συνεταιρισμών που υπήρχαν στην Ελλάδα, οι αστικοί συνεταιρισμοί (στους οποίους περιλαμβάνονταν και οι καταναλωτικοί) δεν ξεπέρασαν τους 10. Ωστόσο οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα δεν έχουν άμεση σχέση με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, καθώς αυτού του είδους οι συνεταιρισμοί δεν είναι παρά απλές συντεχνίες, γιατί δεν εφάρμοσαν την αρχή των « ανοικτών θυρών », που είναι μια από τις βασικές αρχές για την ύπαρξη των συνεταιρισμών.(Χαραλάμπους, 1997,σ. 4)

Οι « συνεταιρισμοί » που δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα και είχαν πάρει μορφή συντεχνιών ήταν συνεταιρισμοί Υπαλλήλων (όπως των δημοσίων Υπαλλήλων ΣΥΝ.Π.Ε. ή των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας). (στο ίδιο, 1997,σ. 4)

Ωστόσο, ήδη από τον 19ο αιώνα έχουμε εμφάνιση των καταναλωτικών συνεταιρισμών, παράλληλα με τη διάδοση των συνεταιριστικών ιδεών. Έτσι έχουμε : α. Την ίδρυση του πρώτου καταναλωτικού συνεταιρισμού (που ήταν και ο πρώτος συνεταιρισμός στην Αθήνα, το 1870, από 26 εργάτες), β. Την ίδρυση το 1890 καταναλωτικού – πιστωτικού συνεταιρισμού στρατιωτικών στην Αθήνα με την επωνυμία: Ελληνική Στρατιωτική Ένωση, και γ. Την διάδοση των συνεταιριστικών ιδεών μέσα από τα βιβλία του Δημ. Μαυροκορδάτου, το 1869 και Χ. Βουρδουμπάκη το 1873. Όμως, κατά τον Δ. Κοσμόπουλο, οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί αρχίζουν να κάνουν, στην πραγματικότητα, την εμφάνισή τους με την ίδρυση το 1962 του « Καταναλωτή – ΚΟΝΣΟΜ Θεσσαλονίκης », που είναι ο πρώτος ανοιχτός συνεταιρισμός, διότι εφαρμόζει την αρχή των « ανοικτών θυρών ».(στο ίδιο, 1997,σ. 5)

Σύμφωνα με το Γαλλικό νόμο της 7ης Μαΐου 1917, οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί είναι εταιρείες μεταβλητού αριθμού μελών και κεφαλαίου με σκοπό την πώληση καταναλωτικών αγαθών στα μέλη τους και την διανομή των κερδών μεταξύ των μελών αναλογικά προς τις ατομικές αγορές ή τη διανομή τμήματος ή του συνόλου των κερδών σε έργα κοινωνικής αλληλεγγύης, σύμφωνα με τις προβλέψεις του καταστατικού τους. (Δασκάλου, 1992, σ. 17). Στον ν. 1667/1986 της Βουλής των Ελλήνων ο

ορισμός του Αστικού Συνεταιρισμού είναι μια « εκούσια ένωση προσώπων, που επιδιώκει οικονομικό σκοπό και αποβλέπει με τη συνεργασία των μελών του στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξή τους, καθώς και στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους, μέσα στα πλαίσια της άσκησης μιας κοινής επιχείρησης ».(Μελέτη – Τσουραμάνης, 2004, σ. 123)

Οι Αστικοί Συνεταιρισμοί διακρίνονται σε παραγωγικούς, προμηθευτικούς, πιστωτικούς, μεταφορικούς, τουριστικούς και καταναλωτικούς (στο ίδιο, 2004, σ. 123)

Ο ν. 602/1914 στην εισηγητική του έκθεση μνημονεύει την ύπαρξη αστικών συνεταιρισμών, που ως τότε είχαν λειτουργήσει στον Ελλαδικό χώρο (μερικοί από τους οποίους αναφέρθηκαν πιο πάνω στην εργασία). Κατά τον Αρ. Κλήμη πρώτος καταναλωτικός συνεταιρισμός ήταν η « Εταιρεία του Εργατικού Λαού » (που ιδρύθηκε το 1870 από 26 εργάτες στην Αθήνα και σύντομα τα μέλη της έφθασαν τα 200). Δεν κράτησε όμως πολύ. (Δασκάλου, 1992, σ. 59)

1.7. Κριτική θεώρηση των καταναλωτικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα.

Η καθυστέρηση της εμφάνισης των καταναλωτικών συνεταιρισμών και η αποτυχία τους οφείλεται (κατά μια παλαιότερη άποψη) στην έλλειψη σαφούς συνειδήσεως εκ μέρους των ενδιαφερόμενων τάξεων, την έλλειψη συστηματικής διαπαιδαγωγήσεως, την αδιαφορία των επαγγελματικών οργανώσεων των εργατικών και υπαλληλικών τάξεων και την εσφαλμένη ιδέα ότι δεν δικαιούται μια ή περισσότερες επαγγελματικές τάξεις να επεμβαίνουν σε εργασίες που ανήκουν σε άλλη τάξη. (Δασκάλου, 1992, σ. 4 - 5)

Ουσιαστικά, οι καταναλωτικές τάξεις οφείλουν να κατανοήσουν ότι η δημιουργία ενός καταναλωτικού συνεταιρισμού λειτουργεί υπέρ τους. Ωστόσο, στην Ελλάδα δεν υπήρξαν οι αντικειμενικές συνθήκες για την δημιουργία καταναλωτικών συνεταιρισμών, αφού υπήρχε το μικρεμπόριο ως οικονομική διέξοδος, ενώ δεν είχε αποκοπεί η σχέση των μισθωτών ή των μικροαστών με την ύπαιθρο. (στο ίδιο, 1992, σ. 7)

Παράλληλα, οι κοινωνικές τάξεις στην Ελλάδα επηρεάζονται από την ιδιορρυθμία του Ελληνικού πολιτικού σχηματισμού, δηλαδή το σύστημα των

πελατειακών σχέσεων και την επίλυση πολλών προβλημάτων στη βάση της ατομικής δραστηριότητας. (στο ίδιο, 1992, σ. 8)

Τέλος, δεν υπήρξαν στην Ελλάδα ενεργές ομάδες – μειονότητες που μέσα από την δράση τους συμβάλλουν στην διαμόρφωση συλλογικών προσανατολισμών στις λαϊκές τάξεις. Οι ενεργές μειονότητες μπορούν να προέλθουν είτε μέσα από τις λαϊκές τάξεις, είτε από τις κυρίαρχες τάξεις. Η ελληνική πραγματικότητα καταδεικνύει ότι υπήρξαν λίγες προσωπικότητες που είτε μέσα από τη δράση τους, είτε μέσα από τη συγγραφική τους δουλειά προσπάθησαν να συμβάλλουν στη δημιουργία των καταναλωτικών συνεταιρισμών. Ωστόσο, δεν φαίνεται να συγκροτήθηκαν ενεργές μειονότητες που θα βοηθήσουν όπως πρέπει στην ανάπτυξη των συνεταιρισμών. (στο ίδιο, 1992, σ. 9)

Πιο πάνω αναφέραμε ότι ο συνεταιρισμός αποτελεί ένα είδος οικονομικής συμπεριφοράς, που έχει συνδεθεί με το φαινόμενο του καπιταλισμού. Στην Ελλάδα, όμως, η καπιταλιστική ανάπτυξη ακολούθησε βραδείς ρυθμούς όχι μόνο λόγω της Οθωμανικής Κατοχής, αλλά και της συνεχούς εξάρτησης της οικονομίας της χώρας, μετά την απελευθέρωση, από τον εξωτερικό δανεισμό. (Αβδελίδης, 1978, σ. 15)

Το συνεταιριστικό κίνημα ξεκίνησε ως εργατικό συνεταιριστικό κίνημα μέσα σε συνθήκες καπιταλισμού. Πρώτα οι εργάτες (κυρίως οι βιομηχανικοί) σκέφτηκαν και χρησιμοποίησαν το συνεταιρισμό σαν ένα μέσο αντιμετώπισης της εκμετάλλευσης από μέρους του βιομηχανικού, τραπεζικού κεφαλαίου. Αργότερα χρησιμοποίησαν τον συνεταιρισμό για τον ίδιο σκοπό για την καλύτερευση της οικονομικής τους κατάστασης, κυρίως οι βιοτέχνες και επαγγελματίες και τελευταίοι οι αγρότες. (στο ίδιο, 1978, σ. 85)

Οι συνεταιρισμοί και ιδιαίτερα οι καταναλωτικοί, στους οποίους παίρνουν μέρος πλατιές μικροαστικές μάζες των πόλεων και των χωριών, στον αγώνα τους αυτό πέτυχαν αρκετά οικονομικά οφέλη. Δυνάμωσαν οικονομικά και γρήγορα επεξετείναν τις προμηθευτικές, καταναλωτικές και άλλες εργασίες τους. Πέτυχαν να προμηθεύουν στα μέλη τους τα είδη που χρειάζονται σε μικρότερες τιμές από εκείνες που τα αγοράζουν στο εμπόριο. Με τις παραγωγικές και άλλες δραστηριότητες τους ανακούφισαν οικονομικά τα μέλη τους. Όμως, η μετάβαση του καπιταλισμού στο μονοπωλιακό του στάδιο (τέλη του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα) οδηγεί σε αύξηση της εκμετάλλευσης εις βάρος των εργαζομένων. Οι τελευταίοι στρέφονται στην ανάπτυξη του

συνεταιριστικού κινήματος. Παρόλα τα αυτονόητα προβλήματα, οι συνεταιρισμοί προσφέρουν στα μέλη τους σημαντικά οικονομικά οφέλη. Ωστόσο, η οικονομική δύναμη των καπιταλιστικών μηχανισμών είχαν μεγαλύτερη επιρροή στις κυβερνήσεις των βιομηχανοποιημένων κρατών σε σχέση με την επιρροή που θα μπορούσαν να ασκήσουν οι συνεταιρισμοί, που στοχεύουν στην βελτίωση των συνθηκών των μελών τους. (στο ίδιο, 1978, σ. 85)

Όπως αναφέρει ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας « γίνεται όλο και πιο πολύ κοινώς παραδεκτό ότι η συνεταιριστική οργάνωση, η οποία από την φύση της πιάνει τις περισσότερες πλευρές της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας, αποτελεί ένα από τα κύρια μέσα για την βελτίωση των συνθηκών εργασίας, για την αύξηση της παραγωγικότητας και για την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου των αστικών και αγροτικών εργαζομένων πληθυσμών ». (στο ίδιο, 1978, σ. 88)

Στους καταναλωτικούς συνεταιρισμούς (που στοχεύουν και αυτοί στους στόχους που προαναφέρθηκαν) εφαρμόζεται η αρχή των ανοικτών θυρών. Αυτό όμως δεν μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι έχουν χαρακτήρα διαταξικό, γιατί σε αυτούς, κατά κανόνα, οργανώνονται εργάτες, δημόσιοι υπάλληλοι (σύγχρονα « μικροαστικά στρώματα ») και για παραδοσιακά « μικροαστικά στρώματα », για να καλυτερέψουν, από οικονομικής πλευράς , το βιοτικό τους επίπεδο και για να αντισταθούν, ταυτόχρονα, στην κεφαλαιοκρατική τάξη. Ταξικό χαρακτήρα είχε και ο πρώτος καταναλωτικός συνεταιρισμός στην Ευρώπη, αυτός του Ροτσνταϊήλ στην Αγγλία (από 28 εργάτες υφαντουργούς)

(Χαραλάμπους, 1997, σ.61)

Με βάση την πιο πάνω ταξική σύνθεση (εργάτες, δημόσιοι υπάλληλοι, παραδοσιακά « μικροαστικά στρώματα ») μπορούμε να δεχτούμε ότι οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί είναι τόπος ταξικής συμμαχίας εναντίον της τάξης των κεφαλαιοκρατών (που διαθέτουν την κεφαλαιοκρατική οικονομική δύναμη) και όχι τόπος όλων των καταναλωτών ενός κοινωνικού σχηματισμού. (στο ίδιο 1997, σ.61 , Πετμεζάς, 2003,σ.58)

1.8. Τα προβλήματα της Αγροτικής Παραγωγής στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα

(1871 - 1900): δυσκολίες και κρατικές παρεμβάσεις.

Επανερχόμενοι στον σπουδαίο για την ελληνική οικονομία τομέα της αγροτικής παραγωγής, πρέπει να τονίσουμε ότι οι συνθήκες της βρίσκονταν κατά το 19ο αιώνα σε πρωτόγονη κατάσταση. Το μεγάλο εξωτερικό χρέος της Ελλάδας από τις πρώτες ημέρες της Απελευθέρωσης ήταν μια τροχοπέδη για την ανάπτυξη κάθε τομέα οικονομίας. Το 1843 υπήρξε η πρώτη πτώχευση της Ελλάδος, οπότε έπαυσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις να την δανειοδοτούν. Το 1878 διακανονίστηκε το εξωτερικό δημόσιο χρέος και η χώρα οδηγείται σε συνεχή δανεισμό, που τελικά οδήγησε σε νέα πτώχευση το 1893 (επί κυβερνήσεως Τρικούπη) και την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (1898)(που ακολούθησε τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897) (Παπαγαρυφάλλου, 1970, σ. 48)

Η ελληνική οικονομία του 19ου αιώνα χαρακτηριζόταν τόσο από περιορισμένη παραγωγή όσο και από περιορισμένη κατανάλωση, που οφειλόταν και στη μικρή αριθμητική δύναμη του πληθυσμού και στο χαμηλό βιοτικό επίπεδο του (το οποίο οφείλονταν και στην υπάρχουσα αντιφατική κατάσταση μεταξύ της μικρής καλλιέργειας και της μεγάλης αγροτικής ιδιοκτησίας, ενώ το πλήθος των ακτημόνων ως το 1871 ήταν μεγάλο). (στο ίδιο, 1970, σ. 46 – 47, Κορδάτος, 1973, σ. 79).

Επιβαρυντικά για την όλη πορεία της οικονομίας ήταν και η ανεπάρκεια του συγκοινωνιακού δικτύου της χώρας. Τόσο η γεωγραφική ιδιορρυθμία της επικράτειας του Ελληνικού κράτους (η ύπαρξη μεγάλων και πυκνών ορεινών όγκων απέτρεπε την δημιουργία αμαξιτών οδών, ενώ ο σιδηρόδρομος εμφανίστηκε μετά την δεκαετία του 1880) όσο και η έλλειψη των αναγκαίων ποσών για την δημιουργία υποδομών οδηγούσαν στην ανεπάρκεια των συγκοινωνιακών μέσων, που θα έδιναν άνθηση στην οικονομική ανάπτυξη. Έτσι, η παραγωγή ήταν μειωμένη και η αγορά περιορισμένη, καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα άμεσης και ταχείας επικοινωνίας μεταξύ του τόπου παραγωγής και των καταναλωτικών κέντρων, τα οποία θα την απορροφήσουν. Αρνητική ήταν και η επίπτωση στην τιμή των διακινουμένων αγαθών που παράγονταν, διότι το κόστος μεταφοράς αύξαινε κατά πολύ την τελική τιμή τους. (Παπαγαρυφάλλου, 1970, σ. 73 , Πετμεζάς, 2003, 59).

Έτσι, η έλλειψη αναπτυγμένης εμπορευματικής οικονομίας, η μη ύπαρξη ανεπτυγμένης εσωτερικής και εξωτερικής αγοράς, η εμβρυώδης ανάπτυξη της βιομηχανίας (καθώς οι πρώτες βιομηχανίες στην Ελλάδα ήταν εξέλιξη των

λειτουργουσών επί Οθωμανικής Κατοχής βιοτεχνιών), η αμάθεια του γεωργικού πληθυσμού και η συντριπτική αριθμητική υπεροχή του, το χαμηλό επίπεδο αναπτύξεως των παραγωγικών δυνάμεων, η πλημμελής λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, η υπερχρέωση του ελληνικού Δημοσίου και οι επικρατούσες δυσμενείς γαιοκτητικές συνθήκες δεν αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος όχι μόνο για την ανάπτυξη της συνεταιριστικής ιδέας και για την δημιουργία γεωργικών συνεταιρισμών, αλλά και για την στοιχειώδη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του αγροτικού πληθυσμού. Επιπλέον, στα εξαγώγιμα αγροτικά προϊόντα (όπως η σταφίδα και το ελαιόλαδο) σοβαρό ρόλο στην πορεία του αγροτικού εισοδήματος έπαιζε η διεθνής τιμή των προϊόντων, καθώς και η συχνότητα κρίσεων, που οδηγούσε συχνά σε απόγνωση τους παραγωγούς. (Παπαγαρυφάλλου, 1970, σ. 49)

Ο μεγάλος αριθμός ακτημόνων από την απελευθέρωση της Χώρας και για τέσσερις δεκαετίες ήταν ανασταλτικός παράγοντας για την οικονομία της Ελλάδος. Η κατά το έτος 1871 από την κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουμουνδούρου επιχειρηθείσα διανομή της γης (με τους νόμους ΤΠΓ΄ - 383 και ΥΛΑ΄ - 431) δεν έγινε στην έκταση που έπρεπε. Είχαν ήδη γίνει καταπατήσεις εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών, που φαίνεται ότι προσέγγιζαν αυτές το 45% της συνολικής καλλιεργούμενης και καλλιεργήσιμης δημόσιας γης ή το 35 % των εθνικών γαιών εν γένει. Ωστόσο, η παραχώρηση εθνικής γης σύμφωνα με τους παραπάνω νόμους του 1871 από το κράτος προς τους ακτήμονες ανήλθε μέχρι το 1882 σε 3.300.000 καλλιεργήσιμα στρέμματα, ουσιαστικά το ¼ της συνολικής καλλιεργούμενης και καλλιεργήσιμης έκτασης της Ελλάδος. (στο ίδιο, 1970, σ. 33)

Η μεγάλη παρουσία μικροϊδιοκτητών και οι ιδιομορφίες της ελληνικής γεωργίας δεν βοηθούσαν στη πραγμάτωση του συνεταιριστικού πνεύματος. Ο Έλληνας αγρότης που έθετε ως βασικό στόχο της εργασίας τους την καλλιεργούμενη γη του για την δική του επιβίωση (μέσα σε συνθήκες αντίξοες συχνά) δεν μπορούσε να σκεφτεί μια ανώτερη μορφή οικονομικής δράσης, όπως ήταν αυτή των συνεταιρισμών. (στο ίδιο, 1970, σ. 37)

Το 1881 ενώθηκε με τον κορμό του Ελληνικού κράτους η Θεσσαλία και η Άρτα (ενώ το 1864 είχαν ενωθεί τα Επτάνησα), όπου επικρατούσε το ιδιόμορφο καθεστώς της μεγάλης ιδιοκτησίας (τσιφλίκια). Τα ¾ της Θεσσαλικής γης άνηκε σε τσιφλικούχους.

Το κράτος διαπίστωνε ότι η ιδιομορφία αυτή έπληττε τον αγροτικό πληθυσμό και προσπαθούσε να λάβει μέτρα. Έτσι, από το 1881 έως το 1917 (οπότε άρχισε η συστηματική αγροτική μεταρρύθμιση) εξαγοράστηκαν από το Κράτος και διανεμήθηκαν στους ακτήμονες Θεσσαλούς αγρότες κτήματα εκτάσεως 1.100.000 στρεμμάτων, μια διανομή που επηρέασε σημαντικά την ελληνική γεωργία , καθώς ο Θεσσαλικός κάμπος αποτελούσε ζωτικό σημείο της γεωργικής παραγωγής για την Ελλάδα.

Ανάμεσα στα εμπόδια για την ύπαρξη παραγωγικών επενδύσεων στην αγροτική ανάπτυξη ήταν το μικρό μέγεθος της αγροτικής ιδιοκτησίας (περίπου 30 στρέμματα ανά οικογένεια, το 1/3 του μέσου ευρωπαϊκού του 19ου αιώνα), η επένδυση του κέρδους στα αγροτικά αγαθά που ήταν απαραίτητα για την επιβίωση της οικογένειας, η ασάφεια σχετικά την ιδιοκτησία της γης (όπως ίσχυε τουλάχιστον πριν από την διανομή των εθνικών γαιών το 1871), η μέχρι τότε καταβολή ενοικίων στο κράτος, η ανυπαρξία γεωργικής εκπαίδευσης, η υπερβολική φορολογική επιβάρυνση και η απορρόφηση σημαντικού μέρους του γεωργικού πλεονάσματος από την τοκογλυφία, καθώς το κράτος δεν είχε μεριμνήσεις δεόντως για την ύπαρξη τραπεζικών πιστώσεων προς τους αγρότες με όρους ευνοϊκούς; (όπως θα επιχειρηθεί τον 20ο αιώνα με την ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος). (Πετράκη, 1992, σ. 42)

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, εμφανές αίτημα της αγροτικής οικονομίας ήταν η αύξηση και η ποιοτική βελτίωση της αγροτικής παραγωγής, η μείωση του κόστους παραγωγής και η ορθολογική αξιοποίηση της αγροτικής παραγωγής. Το αίτημα αυτό μπορούσε να βρει την υλοποίηση του μέσα από την μετατροπή της μικρής παραγωγής σε μεγάλη. Και αυτό θα γινόταν μόνο με την δημιουργία μεγάλων, αποδοτικών και βιώσιμων αγροτικών εκμεταλλεύσεων, όπως ήταν οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, που προβάλλονταν ως σημαντική διέξοδος για την πορεία της ιδιόρρυθμης ελληνικής αγροτικής παραγωγής. (Αβδελίδης, 1989, σ. 25)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ.

2.1. Τα πρώτα μέτρα προς την συνεταιριστική κατεύθυνση (1900 – 1914).

Στα συσσωρευθέντα άλυστα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά, εν μέσω των οποίων παρέπαιε το Ελληνικό κράτος από την απελευθέρωση (1830) προστέθηκαν και όσα συνόδευαν την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) και βραδύτερα αυτά πολλαπλασιάστηκαν με την προσάρτηση της Μακεδονίας και της Ηπείρου (μετά τους βαλκανικούς πολέμους των ετών 1912 – 1913) και της Θράκης (1913 – 1919), περιοχές στις οποίες επικρατούσε η μεγάλη ιδιοκτησία των τσιφλικούχων. (Παπαγαρυφάλου, 1970, σ. 84, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2003, σ. 111).

Ωστόσο, το κράτος δειλά ή με ημίμετρα πάντοτε τόνιζε την πάγια θέση του για στήριξη της αγροτικής οικονομίας και της γεωργικής ανάπτυξης. Τον Απρίλιο του 1901 συνήλθε στο Ναύπλιο το Α΄ Γεωργικό Συνέδριο, στο οποίο καταβλήθηκε προσπάθεια να φωτισθεί το Ελληνικό αγροτικό πρόβλημα, ενώ παράλληλα έγινε αυστηρή κριτική του τρόπου της διαθέσεως των Εθνικών γαιών, του κολληγικού συστήματος και της εν γένει αθλίας καταστάσεως στην οποία βρισκόταν η ελληνική γεωργία, προς αναστήλωση της οποίας μεταξύ άλλων προτάθηκε η ίδρυση πιστωτικών συνεταιρισμών και Ανωτάτης Γεωργικής Σχολής, με στόχο να διδαχθούν με πιο επιστημονικό τρόπο τα ζητήματα που αφορούν την γεωργία. Παράλληλη υπόμνηση έγινε στο Συνέδριο και από τον Ανώτατο Άρχοντα της Ελλάδος (τον Βασιλέα Γεώργιο Α΄) που τόνισε ότι « υπέρτατον καθήκον και του Αρχηγού του Κράτους και πάντων είναι, όπως δι΄ όλης της δυνάμεως των και δια συνεχούς και συστηματικής εργασίας φροντίζουσι διά την βελτίωσιν καί την ανάπτυξιν της Γεωργίας... ». Τον ίδιο χρόνο (1901) ιδρύεται υπό τον Βασιλέα Γεώργιο Α΄ η Ελληνική Γεωργική Εταιρεία και της οποίας σκοπός ήταν η δια παντός προσφοράς μέσου συμβολή της στην εν γένει ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας. (Παπαγαρυφάλου, 1970, σ. 82 – 83)

Νέα δεδομένα στην ζωή της ελληνικής πολιτικής δημιουργήθηκαν με την επανάσταση του « Στρατιωτικού Συνδέσμου » το 1909. Το 1911 συνεκλήθη

αναθεωρητική Βουλή και στο άρθρο 17 του νέου συντάγματος θέσπισε διάταξη, δυνάμει της οποίας κατέστη δυνατή η αναγκαστική απαλλοτρίωση, κάτι που επέτρεπε στην κάθε ελληνική κυβέρνηση να χειριστεί στο μέλλον το θέμα των απαλλοτριώσεων προς όφελος της Ελληνικής Γεωργίας. (στο ίδιο, 1970, σ. 86)

Ως το 1914 (οπότε με τον Συνεταιριστικό Νόμο 602/1914 δίνεται η εκκίνηση της οργανωμένης δραστηριότητας των γεωργικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα) το κράτος προσπάθησε με σειρά μέτρων να στηρίξει την αγροτική παραγωγή της Ελλάδος. (στο ίδιο, 1970, σ. 86 – 87) Το 1900 ιδρύθηκε στον Αλμυρό Βόλου ο πρώτος πιστωτικός συνεταιρισμός και το κράτος τον ενθάρρυνε με το ποσό των χιλίων δραχμών. Το ελληνικό κράτος, όμως συμβάλλει ουσιαστικά στη δημιουργία των συνεταιρισμών έγινε δεκατέσσερα χρόνια μετά την ανάδυση του συνεταιρισμού του Αλμυρού. (Χραλάμπους, 1997, σ. 170)

Μετά την επανάσταση του 1909 και πριν τη ψήφιση του Νόμου 602 της 31ης Δεκεμβρίου 1914 είχε γίνει απόπειρα ψηφίσεως του κατατεθέντος νομοσχεδίου στις 14 Ιουνίου 1911 « περί συστάσεως Κεντρικού Ταμείου Γεωργικής Πίστεως, περί Γεωργικών Εταιρικών Ταμείων και περί Γεωργικών Συνεταιρισμών », η οποία όμως απέτυχε. (Παπαγαρυφάλου, 1970, σ. 90)

2.2. Ο Ν. 602/1914 και η δημιουργία Νομικού Πλαισίου για τους Συνεταιρισμούς στην Ελλάδα.

Στην εισηγητική έκθεση του Ν. 602/1914 αναφέρεται: « ...Δυστυχώς, το Κράτος δεν αναμέτρησε μέχρι προ τίνος την σπουδαιότητα των συνεταιρισμών δια την Εθνικήν Οικονομίαν, ουδεμίαν υπέρ της διαδόσεως και συστάσεως αυτών λαβόν νομοθετικήν ή διοικητικήν μέριμναν. Παρά την αδηκίαν ταύτην ανεφάνη αυθόρμητος, αλλά μικρά και μεμομωμένη, ή ιδιωτική πρωτοβουλία, εις την οποίαν αν μη τι άλλο, οφείλεται τουλάχιστον ο πειραματισμός και η έμπρακτος απόδειξις ότι είναι κάλλιστα δυνατή, ως και εις άλλης χώρας, ή ευδοκίμησις του συνεργατισμού έν Ελλάδι....

Το γεγονός ότι πλείστοι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί ιδρύθησαν καθ' ην εποχήν οι αγροτικοί πληθυσμοί διατέλουν εις ανώμαλους περιστάσεις ένεκα της εμπόλεμου καταστάσεως, και ότι πανταχόθεν της Ελλάδος υποβάλλονται ημίν καταστατικά νεωσή ιδρυσμένων γεωργικών συνεταιρισμών προς έγκρισην καταδεικνύει αφ' ενός μεν ότι ο

γεωργικός πληθυσμός αρχίζει να κατανοή ήδη την ωφελιμότητα και την ανάγκη της συσσωματεύσεως αυτού είς γεωργικούς συνεταιρισμούς...» (Παπαγαρυφάλου,1970,σ. 91 - 92)

Από την εισηγητική έκθεση του Ν. 602/1914 (όπως διαφαίνεται και από το παρατεθέν απόσπασμα) προκύπτει ότι ως το 1914 το ελληνικό κράτος:

α) δεν είχε αντιμετωπίσει ποτέ συνεταιριστικό κίνημα στη χώρα μας και ποτέ δεν προσπάθησε να βρει έναν τρόπο απαλλαγής της αγροτικής τάξης από την ποικίλης μορφής εκμετάλλευση.

β) πριν το κράτος αποφασίσει να φθάσει στην ψήφιση του σχετικού νόμου, είχαν ιδρυθεί με πρωτοβουλία των ιδίων των αγροτών γεωργικοί συνεταιρισμοί, καθιστώντας την ψήφιση του Νόμου ως αναγκαιότητα.

γ) αναγνώρισε την υπάρχουσα εκμετάλλευση των γεωργών και των καταναλωτών από μέρους των διογκωθέντων μεσαζόντων στρωμάτων των εμπόρων και τοκογλύφων και,

δ) διακήρυξε την δυνατότητα βελτίωσης των οικονομικών συνθηκών της αγροτικής τάξεως με τη βοήθεια του συνεργατισμού, καταδεικνύοντας έτσι την αποτυχία της απόλυτα ατομικιστικής οργάνωσης της παραγωγής, που ήταν η κυρίαρχη τάση στην αγροτική παραγωγή ως τότε. (στο ίδιο,1970,σ. 93)

Ωστόσο, από το 1870 ως το 1914 σε διάφορες περιοχές της χώρας είχαν ιδρυθεί συνεταιρισμοί που αφορούσαν την αγροτική παραγωγή και συγκεκριμένα αγροτικά προϊόντα, με δικά τους καταστατικά. (στο ίδιο,1970,σ. 96 - 98) Παράλληλα, από τον 17ο αιώνα υπήρχαν στον αγροτικό χώρο συνεταιριστικά έθιμα, τόσο στην γεωργία όσο και στην κτηνοτροφία, κάτι που δείχνει ότι η συνεταιριστική ιδέα στην Ελλάδα υπήρχε ως στοιχείο της λαϊκής παράδοσης και ως τμήμα του Έλληνα αγρότη. (στο ίδιο, 1970,σ. 101)

Το νομοσχέδιο για τους συνεταιρισμούς κατατέθηκε στη Βουλή στις 30 Σεπτεμβρίου 1914 από τον Υπουργό Εθνικής Οικονομίας Ανδρέα Μιχαλακόπουλο (της Κυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου) και κυρώθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1914 από τον Βασιλέα Κωνσταντίνο Α΄. Περιέχει 95 άρθρα χωρίς τίτλους, ενταγμένα σε 6 κεφάλαια (με τους εξής τίτλους : α. Σύσταση συνεταιρισμού, β. Νομικές σχέσεις του συνεταιρισμού και των συνεταίρων, γ. Οργανισμός του συνεταιρισμού, δ. Διάλυση και εκκαθάριση, ε.

Πτώχευση και πρόληψη αυτής, στ. Ποινικές, γενικές, μεταβατικές διατάξεις. Ενισχύσεις).(Δασκάλου, 1992, σ. 129 – 131)

2.3. Κριτική θεώρηση του Ν. 602/1914.

Ένας γενικός νόμος περί συνεταιρισμών, όπως ο Ν. 602/1914, που ήταν σχετικά σύντομος και κάλυπτε για πρώτη φορά στην Ελλάδα τον συνεργατισμό, θα υφίστατο αρκετές τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στη διάρκεια της ευρείας και πολυτελούς εφαρμογής του, λόγω των εξελίξεων στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Ως το 1934 έγιναν σημαντικές τροποποιήσεις, με σημαντικότερους το νομοθετικό διάταγμα της 12 – 12 – 1925 και του Ν. 5289/1931. (Δασκάλου, 1992, σ. 130 – 131)

Σύμφωνα με το Ν. 602/1914, Συνεταιρισμός είναι η εταιρεία που αποτελείται από συνεταιίρους, των οποίων ο αριθμός και οι εισφορές προαγωγών της ιδιωτικής οικονομίας εκάστου αυτών. Δέκα χρόνια αργότερα ο ορισμός αναδιατυπώθηκε με το πρώτο άρθρο του ΝΔ. Της 12 – 12 – 1925 ως εξής: Συνεταιρισμός είναι η εταιρεία που έχει κεφάλαιο μεταβλητό, αποτελείται από συνεταιίρους των οποίων ο αριθμός είναι επίσης μεταβλητός και επιδιώκει την δια της συνεργασίας των συνεταιίρων παραγωγής της ιδιωτικής οικονομίας εκάστου αυτών. (στο ίδιο, 1992, σ. 131)

Ο ορισμός του συνεταιρισμού, γενικός και ολοκληρωμένος, δεν εξειδικεύεται σε κάποια κατηγορία συνεταιρισμών, αλλά καλύπτει το φάσμα τους. Παρά το γεγονός ότι ο νόμος στοχεύει στον γεωργικό πληθυσμό, που ήταν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας, απέχει συστηματικά από αναφορές σε επαγγέλματα, ως γνωστός νόμος περί συνεταιρισμών. Υπάρχει μόνο μια άμεση παραπομπή στη γεωργία (στο Α48, απαγόρευση στους γεωργικούς πιστωτικούς συνεταιρισμούς να χορηγούν δάνεια σε μη συνεταιίρους) και τέσσερις έμμεσες αναφορές, όπως Αγροτική Λαϊκή Τράπεζα ή Γεωργικόν Ταμείον, διδάσκαλοι σχολείων αγροτικών περιφερειών και νόμος του 1911 περί παροχής στους χωρικούς γεωργικών ειδών. Αξίζει να αναφερθεί πως στην εισηγητική έκθεση του Ν. 602/1914 δεσπόζει η χρήση των όρων γεωργός – γεωργικά – γεωργικός, ενώ σπανίζει η χρήση του όρου αγροτικός, εντοπιζόμενη κυρίως στις αναφορές σε ξένες χώρες. (στο ίδιο, 1992, σ. 155)

Ο Ν. 602/1914 « Περί συνεταιρισμών » είναι αξιοθαύμαστος για την συντομία και την πληρότητα του χωρίς διεισδύσει και λεπτομέρειες. Η μελέτη του κειμένου του

Νόμου πείθει πως ο νομοθέτης επιδίωξε την γενική ρύθμιση όλων των θεμάτων σχετικά με την ίδρυση, λειτουργία, συνεργασία και διάλυση των συνεταιρισμών. Τόσο οι διατάξεις του Νόμου, όσο και η διαχωριστική γραμμή των εξουσιοδοτήσεων προς το καταστατικό, δημιουργούν ένα σταθερό πλαίσιο δημοκρατικής και διάφανης λειτουργίας. Ενθαρρύνεται η ανάπτυξη των συνεταιρισμών με σημαντικά υλικά κίνητρα και απαλλαγές φόρων ή επιβαρύνσεων, καθώς και με την αναγνώριση της προτεραιότητας στις συναλλαγές με το Δημόσιο και τους Οργανισμούς τοπικής Αυτοδιοίκησης. Το γεγονός μάλιστα ότι πέρασαν 10 ολόκληρα χρόνια εφαρμογής του Νόμου, χωρίς ουσιαστική τροποποίηση ή προσθήκη (μέχρι το ΝΔ. της 12 – 12 -1925) αποτελεί απόδειξη της καλής προσαρμογής του Νόμου στις ελληνικές συνθήκες. (στο ίδιο, 1992, σ. 155)

2.4. Έλληνες πρωτοπόροι της Συνεταιριστικής ιδέας (Δ. Μαυροκορδάτος,

Δ. Γρηγοριάδης, Ν. Μιχαλόπουλος, Σ. Ιασεμίδης, Θ. Τζωρτζάκης).

Μια μικρή αναφορά αξίζει να γίνει στους Έλληνες που υπήρξαν πρωτοπόροι της Συνεταιριστικής ιδέας στον Ελλαδικό χώρο. Ο Α. Κλήμης θεωρεί το Δ.Σ. Μαυροκορδάτο (1822 – 1873) ως τον πρώτο Έλληνα που προπαγάνδισε την συνεταιριστική ιδέα, δημοσιεύοντας 10 επιστολές στην ελληνόγλωσση εφημερίδα « Κλειώ » της Τεργέστης το 1869. Στην δεύτερη επιστολή ο Δ. Μαυροκορδάτος έγραφε « εν τη πατρίδι ημών, ένθα πολλοί περί πολλών τυρβάζουσιν, ουδέν εγένετο βήμα νέον ή τουλάχιστον αξιόλογον προς τον συνεταιρισμόν ».(Δασκάλου, 1992, σ. 59)

Στις αρχές του 20ου αιώνα ο γεωπόνος Δημήτριος Γρηγοριάδης (1870 – 1907) και ο δάσκαλος Νικόλαος Μιχόπουλος (1878 – 1933) πρωτοστάτησαν στην ίδρυση το 1900 του θεωρούμενου ως πρώτου σύγχρονου συνεταιρισμού στον Αλμυρό Μαγνησίας. (στο ίδιο, 1992, σ. 59)

Ο Δημ. Γρηγοριάδης γεννήθηκε στη Σμύρνη της Μ. Ασίας και μύηθηκε στον συνεργατισμό στην Γεωπονική Σχολή του Μον Πελλιέ. Ασχολήθηκε στην Ιωνία με τον συνεργατισμό και αργότερα ανάπτυξε δράση στον Αλμυρό Μαγνησίας. Συνέβαλε και ίδρυσε εκεί τον πρώτο Γεωργικό Συνεταιρισμό στην Ελεύθερη Ελλάδα το 1900, με τίτλο « Μετοχικόν Γεωργικόν Ταμείον αλληλοβοήθειας » με την μορφή Σωματείου (λόγω έλλειψης νομικού πλαισίου, που θα σχηματιστεί με τον Ν. 602/1914). Εκλέχτηκε πρώτος πρόεδρος του ΔΣ του Μετοχικού Γεωργικού Ταμείου. Ανέπτυξε αρθρογραφία

για γεωργικά θέματα τόσο στην Αθήνα όσο και στην Θεσσαλία.(Μαριάδης, 1997, σ. 185)

Ο Νικόλαος Μιχόπουλος γεννήθηκε στον Αλμυρό Θεσσαλίας. Σπούδασε διδάσκαλος και διορίστηκε δημοδιδάσκαλος στον Αλμυρό. Επηρέαστηκε από τον Δημ. Γρηγοριάδη και στον Αλμυρό ίδρυσε το « Μετοχικόν Γεωργικόν Ταμείον Αλληλοβοήθειας ». Σημαντική ήταν η συμβολή του στην ίδρυση και άλλων συνεταιρισμών ευρισκόμενος ο ίδιος στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας από το 1913. Το 1926 ονομάστηκε Γενικός Επιθεωρητής των Γεωργικών Συνεταιρισμών. Επηρέασε σημαντικά τον Νόμο του 1914.(στο ίδιο, 1997, σ. 185)

Ο γεωπόνος Σωκράτης Ιασεμίδης (1878 – 1928) το 1905 δημοσίευσε στο Γεωργικό Δελτίο του Υπουργείου Εσωτερικών μια εργασία για τους συνεταιρισμούς, κυρίως του εξωτερικού. Από το 1911 υπηρετούσε στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και συνέβαλε στην στήριξη των συνεταιρισμών. Άντλησε πρότυπα από την οργανωμένη οικονομικά και κοινωνικά Γερμανία, τα οποία πρότυπα μεταφέρθηκαν στον Ν. 602/1914. Παρουσίασε σπουδαίο μορφωτικό και εκδοτικό έργο εντός και εκτός της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής, της οποίας διετέλεσε και Καθηγητής της Γεωργικής Οικονομίας. Δημιούργησε “ προπαγανδιστικό βιβλίο ” (β΄ έκδοση το 1913) για τους συνεταιρισμούς, ενώ επέδειξε ενδιαφέρον για την ίδρυση Γεωργικής Τράπεζας.(Δασκάλου, 1992, σ. 59 – 60)

Ο Θεόδωρος Τζωρτζάκης το 1925 ίδρυσε το καθαρό συνεταιριστικό περιοδικό “ Ο Συνεταιριστής ”, που κυκλοφορεί αδιαλείπτως πλην κατοχής και απριλιανής δικτατορίας. Υπήρξε ανώτερος συνεταιριστικός σύμβουλος της ΠΑΣΕΓΕΣ, όπου εισηγείται την σύσταση της Υπηρεσίας Συνεταιριστικής Εκπαίδευσης, που οργανώνει από το 1950 και επί 14 χρόνια συνεχώς στην Αθήνα. Η Υπηρεσία αυτή βοηθά στην δημιουργία στελεχών και στην διαπαιδαγώγηση των ανθρώπων.(Κολύμβας, 1987, σ. 153)

Οι φιλότιμες προσπάθειες των πρωτοπόρων της συνεταιριστικής ιδέας στις αρχές του 20ου αιώνα βρήκαν ανταπόκριση τόσο στο επίσημο κράτος όσο και στον αγροτικό πληθυσμό. Πιο πριν, οι συνεταιριστικές προσπάθειες που έγιναν μέσα στον 19ο αιώνα απέτυχαν, διότι δεν είχαν δημιουργηθεί ακόμη στην Ελλάδα οι κατάλληλες, οι ευνοϊκές συνθήκες για την εμφάνιση και την ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος.

Αναφέραμε πιο πάνω ότι οι συνθήκες υπανάπτυξης κατά τον 19ο αιώνα δεν επικρατούσαν μόνο στην αγροτική παραγωγή, αλλά και στη βιοτεχνία, στο εμπόριο και στις άλλες υπηρεσίες. Η βιοτεχνία δεν είχε τα μέσα να μετεξελιχθεί σε βιομηχανία. Το πρόβλημα της διανομής των Εθνικών Γαιών λύνεται σε σημαντικό βαθμό το 1871, αλλά στις αρχές του 20ου αιώνα διογκώνεται το πρόβλημα της απαλλοτριώσεως της καλλιεργήσιμης γης, με επίκεντρο το πρόβλημα των τσιφλικιών στη Θεσσαλία. (ΕΚΚΕ, 1981,σ 25 - 26)

Οι συνθήκες ευνοούν την ανάπτυξη των συνεταιρισμών και το 1900 ιδρύεται στον Αλμυρό, για να ακολουθήσουν και άλλοι. Στην πρώτη αυτή περίοδο της εμφάνισής του συνεταιριστικό κίνημα εξελίσσεται πολύ αργά. Συμβαδίζει με την εξέλιξη των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών της εποχής εκείνης, με την εξέλιξη του καπιταλισμού στην Ελλάδα, η οποία όμως είναι χαρακτηριστικά αργή. Οι συνθήκες δεν επιτρέπουν την άνθιση του συνεταιριστικού κινήματος, κάτι που επιτείνει η απουσία του νομοθετικού πλαισίου. Αυτό το πλαίσιο σχηματίζεται με την ψήφιση του Ν 602/1914 « Περί συνεταιρισμών » και έτσι αρχίζει από το 1915 η ανάπτυξη ελληνικού συνεταιριστικού κινήματος.(στο ίδιο, 1981,σ 27)

2.5. Οι επιδράσεις του Ν. 602/1914 στην ανάπτυξη των συνεταιρισμών.

Το ελληνικό συνεταιριστικό κίνημα αφορά κυρίως το αγροτικό κίνημα, διότι αστικοί συνεταιρισμοί ελάχιστοι είχαν ιδρυθεί και η δράση τους ήταν τελείως ασήμαντη. Καθ' όλο τον 20ο αιώνα, εξάλλου, στην Ελλάδα το αστικό συνεταιριστικό κίνημα παρέμεινε αδύναμο.(ΕΚΚΕ, 1981,σ 27 ,ΙΕΕ,1977,σ. 65).

Ο Ν. 602/1914 συντάχθηκε με βάση τον γερμανικό κυρίως νόμο « περί συνεταιρισμών » και άλλους σχετικούς νόμους άλλων χωρών (ιδίως της Αυστρίας) καθώς και τις τοπικές ελληνικές συνθήκες, ήταν ένας νόμος από τους πιο δημοκρατικούς – προοδευτικούς της εποχής εκείνης. Οι συντάκτες του Νόμου αυτού, προοδευτικοί διανοούμενοι της ομάδας των « Κοινωνιολόγων » (ως συντάκτες του αναφέρονται ο Αλέξανδρος Μυλωνάς, ο Σωκράτης Ιασεμίδης και ο Αλέξανδρος Βαμβέτσος) εισήγαγαν μια σειρά διατάξεις με δημοκρατικό προοδευτικό χαρακτήρα για να διευκολύνουν την ανάπτυξη του καπιταλισμού γενικά και ειδικά στον τομέα της αγροτικής οικονομίας, που τότε βρισκόταν σε μεγάλη καθυστέρηση.(ΕΚΚΕ, 1981,σ 27 – 28)

Ο Νόμος αυτός ήταν καρπός των οικονομικό – κοινωνικό – πολιτικών αλλαγών που έγιναν στη χώρα μας μετά τη στρατιωτική επανάσταση του Γουδί το 1909 και των αγροτικών εξεγέρσεων και των αγώνων των συνεταιριστών και των διανοσόμενων – κοινωνιολόγων της εποχής εκείνης, αποτέλεσε τη νομική βάση και την αφετηρία της γοργής ίδρυσης των αγροτικών συνεταιρισμών και της έντονης δράσης του. Με το Νόμο αυτό υπερφαλαγγίστηκε ένα βασικό εμπόδιο για την ίδρυση συνεταιρισμών που υπήρχε ως τότε, και δημιουργήθηκαν οι νόμιμες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος.(ΕΚΚΕ, 1981,σ 27 – 28 , Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2003,σ. 110)

Η ώθηση που έδωσε ο Νόμος αυτός στους συνεταιρισμούς φαίνεται ότι από τον πρώτο χρόνο της εφαρμογής του είχαν ιδρυθεί 150 συνεταιρισμοί, όσοι είχαν ιδρυθεί σε ολόκληρη την προηγούμενη 15ετία. Ύστερα, προοδευτικά κάθε χρόνο αυξάνει ο αριθμός των ιδρυόμενων συνεταιρισμών, έτσι ώστε ως το τέλος του 1922 είχαν ιδρυθεί συνολικά 1.815 συνεταιρισμοί. Οι συνεταιρισμοί αυτοί σχεδόν στο σύνολο τους είναι πιστωτικοί και ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με τις πιστωτικές εργασίες (δηλαδή με την διανομή των δανείων της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος στα μέλη τους). Ελάχιστοι είναι οι συνεταιρισμοί που εκτός από τις πιστωτικές εκτελούσαν και άλλες εργασίες παραγωγικές ή προμηθευτικές ή από κοινού πώλησης.(ΕΚΚΕ, 1981, σ. 28)

2.6. Το έργο του Αλεξάνδρου Παπαναστασίου και οι Συνεταιρισμοί.

Ανάμεσα στους πολιτικούς που υπήρξαν πρωτοπόροι της συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα ήταν και ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου . Κορυφαίο επίτευγμα του ήταν η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, που δημιουργήθηκε, για να παίξει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική ενίσχυση του αγροτικού πληθυσμού. Πίστευε στην ανάγκη διανομής της γης των μεγάλων ιδιοκτησιών στους καλλιεργητές της. (Κολύμβας,1987, σ. 164)

Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου κατόρθωσε (συμμετέχοντας στην σχηματισθείσα στην Θεσσαλονίκη Κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου, στα χρόνια του Εθνικού Διχασμού 1916 – 1917 -) να πετύχει τη θέσπιση των πρώτων ολοκληρωμένων διατάξεων, για μια ριζική αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Οι διατάξεις αυτές έγιναν νόμος του κράτους, όταν η κυβέρνηση Βενιζέλου εγκαταστάθηκε στην

Αθήνα. Ο ίδιος, ως Υπουργός Γεωργίας των πρώτων κοινοβουλευτικών Κυβερνήσεων μετά το 1922 μερίμνησε για την αποκατάσταση των ακτημόνων καλλιεργητών σε μεγάλη κλίμακα (στους οποίους είχε προστεθεί ο τεράστιος όγκος των προσφύγων). Η μικρή αγροτική ιδιοκτησία και αυτοκαλλιέργεια είναι για τον ιδρυτή της « Κοινωνιολογικής Εταιρείας » αλληλένδετη με την ανάπτυξη των γεωργικών συνεταιρισμών, για να την βοηθήσει να εξασφαλίσει πιστώσεις, εφόδια και να αξιοποιήσει την παραγωγή της. Ανάμεσα στις πολιτικές πρωτοβουλίες του Αλέξανδρου Παπαναστασίου στα χρόνια του Μεσοπόλεμου ήταν α) η ενίσχυση της Γεωργικής Εκπαίδευσης (το 1927 ιδρύεται η Γεωπονική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ενώ με το Ν.Δ. της 7.10.1927 περί Γεωργικών Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης ενισχύεται ο κρίσιμος τομέας της εκπαίδευσης των αγροτών και η γεωργία), β) η ίδρυση των Γεωργικών Επιμελητηρίων (ο Νόμος για την ίδρυσή τους ψηφίστηκε το 1914, αλλά οι μετέπειτα κυβερνήσεις δεν ενίσχυσαν τον θεσμό αυτό), γ) η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας (που από 1929 προσπάθησε να στηρίξει το έργο των συνεταιρισμών και να ενισχύσει την οικονομία των αγροτών και των συνεταιρισμών τους) και δ) η ενίσχυση των συνεταιρισμών (ο ίδιος τόνιζε ότι πρέπει το κράτος να δημιουργήσει συνεταιρισμούς πραγματικά αυτοδιοικούμενους, ικανούς να εξυψώσουν την πιστωτική ικανότητα εκάστου εταίρου δια της αλληλεγγύης, και να επεκταθούν και σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες).(στο ίδιο, 1987, σ. 166 – 170)

2.7. Η Συνεταιριστική Εκπαίδευση: ορισμός και εξέλιξη στην Ελλάδα.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω , οι πρωτοπόροι της συνεταιριστικής ιδέας αξιολόγησαν ως σημαντική για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών την συνεταιριστική εκπαίδευση. Το κράτος στην προσπάθεια του να ενθαρρύνει τις συνεταιριστικές οργανώσεις φροντίζει για την συνεταιριστική εκπαίδευση. Το κράτος σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης μπορεί να προσφέρει μαθήματα σχετικά με του συνεταιρισμούς, ενώ χρηματοδοτεί και την έκδοση συγγραμμάτων και μονογραφιών για τα στελέχη και τα μέλη των συνεταιρισμών.(Χαραλάμπους, 2002, σ. 172)

Η συνεταιριστική εκπαίδευση, επιμόρφωση και γενικά η αγροτική εκπαίδευση είναι ένας από τους πιο βασικούς φορείς ανάπτυξης της οικονομίας κάθε χώρας. Η αγροτική ή γεωργική εκπαίδευση ασχολείται με την εκπαίδευση των αγροτών και την

ενημέρωσή τους σε θέματα που έχουν σχέση με τις αγροτικές τους εργασίες. Είναι μια εκπαίδευση που παρέχεται και σε σχολείο (εξωσχολική γεωργική εκπαίδευση). Ο αγρότης και οποιοσδήποτε ασχολείται με τον κρίσιμο τομέα της αγροτικής παραγωγής χρειάζεται απαραίτητα αγροτική εκπαίδευση πράγμα απόλυτα αναγκαίο για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας της χώρας.(ΕΚΚΕ,1981,σ. 275)

Στην Ελλάδα για πρώτη φορά αντιμετωπίζεται το θέμα της γεωργικής εκπαίδευσης επί Καποδίστρια με την ίδρυση της Γεωργικής Σχολής της Τίρυνθος το 1829. Ακολούθησαν αρκετές προσπάθειές της το 1914, χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα, όπως η ίδρυση κατώτερων και μέσων σχολείων.(στο ίδιο,1981,σ. 276)

Ωστόσο και από την ψήφιση του Ν. 602/1914 το συνεταιριστικό κίνημα της Ελλάδος δεν έδωσε την σημασία που έπρεπε στην συνεταιριστική εκπαίδευση. Από την ψήφιση του Ν,602/1914 ως το 1929 δεν έγιναν παρά μόνο ορισμένες προσπάθειες με ειδικά συνεταιριστικά μαθήματα το 1916 για την μετεκπαίδευση 100 δασκάλων που χρησιμοποιήθηκαν σαν επόπτες των συνεταιρισμών, το 1917 με την έκδοση ορισμένων εντύπων για την συνεταιριστική προπαγάνδα και το 1926 με τα συνεταιριστικά μαθήματα που είχε οργανώσει στη Θεσσαλονίκη η Γενική Διεύθυνση της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων. (Αβδελίδης, 1978,σ. 70)

Συστηματική οργάνωση της γεωργικής εκπαίδευσης σημειώνεται την περίοδο 1917 – 1927, οπότε ιδρύεται το Υπουργείο Γεωργίας και Δημοσίων Κτημάτων. Η γεωργική εκπαίδευση χωρίζεται σε κατώτερη και μέση. Την εκπαίδευση των αγροτών αναλαμβάνουν ομάδες γεωπόνων με την καθοδήγηση του τμηματάρχη της Γεωργίας Σπυρ. Χασιώτη (που απεκλήθη « πατέρας της γεωργικής εκπαίδευσης »). Την περίοδο 1828 – 1940 έχουμε μεγάλο αριθμό κατωτέρων σχολείων, ενώ το 1929 ιδρύεται η Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και η Διεύθυνση Γεωργικών Εφαρμογών και Προπαγάνδας.(ΕΚΚΕ,1981,σ. 276)

Μόλις το 1929 αρχίζει μια προσπάθεια δημιουργίας ειδικής συνεταιριστικής σχολής από τον Αυτόνομο Σταφιδικό Οργανισμό (Α.Σ.Ο.) και την Μέση Εμπορική Σχολή Πύργου Ηλείας. Η πρώτη συνεταιριστική σχολή ιδρύθηκε το 1930 σαν τμήμα της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών με φοίτηση ενός χρόνου. Λειτουργήσε 7 χρόνια και καταργήθηκε μαζί με την Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών. Από την Σχολή αποφοίτησαν συνολικά 90 σπουδαστές. Στα 1938 από την τεταρταυγουσιανή Εθνική

Συνομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών της Ελλάδος(Ε.Σ.Σ.Ε.) ιδρύθηκε η Γεωργική Συνεταιριστική Σχολή με δύο τμήματα και φοίτηση ενός χρόνου. Λειτουργήσε ως τον πόλεμο του 1940 και αποφοίτησαν από αυτήν 903 σπουδαστές. Η Σχολή αυτή το 1941 μετονομάστηκε σε Σχολή Ανωτέρων Γεωργοοικονομικών Σπουδών και λειτούργησε ως το 1946, όταν καταργήθηκε με Νόμο. Από τη Σχολή αυτή σ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας της αποφοίτησαν 120 σπουδαστές.(Αβδελίδης, 1978,σ. 70 – 71)

Από το 1950 η ΠΑΣΕΓΕΣ συγκρατεί υπηρεσία συνεταιριστικής εκπαίδευσης που πραγματοποίησε 14 σειρές μαθημάτων διάρκειας 7 μηνών, η οποία έπαυε να λειτουργεί το 1963, από την οποία αποφοίτησαν συνολικά 217 σπουδαστές. Από το 1966 η σχολή αυτή μεταφέρθηκε στην Θεσσαλονίκη και από τότε λειτουργεί με τον τίτλο « Σχολή Στελεχών Συνεταιρισμού Θεσσαλονίκης ». Λειτουργεί ως μονοτάξια επαγγελματική σχολή με διάρκεια φοίτησης 12 μήνες (9 μήνες θεωρητικής διδασκαλίας και 3 μήνες πρακτική εξάσκηση σε μια μεγάλη συνεταιριστική οργάνωση). Σε αυτή φοιτούν 30 -35 υπάλληλοι συνεταιρισμών ή υποψήφιοι υπάλληλοι.(ΕΚΚΕ,1981,σ. 277)

Σήμερα η συνεταιριστική εκπαίδευση δεν παρέχεται από το κράτος μόνο κατά την φάση ανάδυσης του Συνεταιριστικού Τρόπου Παραγωγής. Παρέχεται επίσης και κατά την επόμενη φάση ανάπτυξής του. Παράδειγμα είναι τα δύο τμήματα Στελεχών Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Εκμεταλλεύσεων στα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (το ένα εδρεύει στο Ηράκλειο Κρήτης και το άλλο στο Μεσολόγγι), που ιδρύθηκαν το 1985 με σκοπό να παραχθούν συνεταιριστικά στελέχη. Κατά τη φάση ανάπτυξής τους οι συνεταιρισμοί δέχονται, εκτός της εκπαίδευσης, την κρατική βοήθεια με τη μορφή των επιδοτήσεων.(Χαραλάμπους, 1997, σ. 172)

2.8. Αγροτική Οικονομική και Συνεταιρισμοί στο διάστημα 1914 – 1936.

Την κατάσταση στην ελληνική γεωργία επηρεάζει σημαντικά κατά τις δεκαετίες του 1910 και 1920 η ύπαρξη μεγάλου όγκου προσφύγων από τις εκτός Ελλάδος περιοχές. Η Ελλάς είχε συμμετάσχει στους δύο Βαλκανικούς Πολέμους (1912 – 1913), εξήλθε νικήτρια με διπλάσιο πληθυσμό και διπλάσια έκταση. Στο διάστημα 1917 – 1922 είχε συμμετάσχει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στην Μικρασιατική Εκστρατεία, η οποία τερματίζεται με την συνθήκη της Λωζάννης (1923) και δημιουργείται μια νέα

προσφυγική πραγματικότητα. Σύμφωνα με την έρευνα του Δ. Στεφανίδη, από το 1917 μέχρι το 1936 εποίκίστηκαν 305.000 αγροτικές οικογένειες γηγενών και προσφύγων., που αντιπροσώπευαν 1.400.000 άτομα σε συνολική έκταση 17.000.000 στρεμμάτων από τα οποία 11.000.000 καλλιεργήσιμα. Δηλαδή, σε κάθε αγροτική οικογένεια παραχωρήθηκε έκταση καλλιεργούμενης και καλλιεργήσιμης γης από 36 περίπου στρέμματα και σε κάθε μέλος της οικογένειας αντιστοιχούσε έκταση 8 περίπου στρεμμάτων, δεδομένου ότι κάθε οικογένεια αποτελούνται εκ τεσσάρων μελών.(Παπαγαρυφάλλου,1970,σ. 122)

Κατά τον Χρ. Ευελπίδη στο μεταξύ των δύο πολέμων διάστημα (1914 – 1940) απαλλοτριώθηκαν 1.724 αγροκτήματα, συνολικής εκτάσεως 8.291.710 στρεμμάτων. Από αυτά 4.945.450 διανεμήθηκαν σε αγρότες για καλλιέργεια και 3.346.260 στρέμματα παραχωρήθηκαν εξ αδιαίρετου ως βοσκές. Στις εκτάσεις αυτές αποκαταστήθηκαν περίπου 130.000 οικογένειες ακτημόνων ή εχόντων ανεπαρκή κλήρο γης για συμπλήρωση. Κατά το ίδιο επίσης διάστημα διατέθηκαν στους εκ Τουρκίας και Βουλγαρίας πρόσφυγες 9.350.000 στρέμματα, από τα οποία 5.353.000 καλλιεργήσιμα. Έτσι αποκαταστήθηκαν άλλες 147.500 προσφυγικές οικογένειες.(στο ίδιο,1970,σ. 122)

Με την λήψη συνεχών μέτρων για την αποκατάσταση των ακτημόνων και των προσφύγων ομογενών μετά το 1915 αυξήθηκε κατά 150% το σύνολο των καλλιεργηθεισών εκτάσεων στην ελληνική επικράτεια ως την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Συγκεκριμένα, το 1915 η καλλιεργηθείσα έκταση ανερχόταν σε 10.739.792 στρέμματα και το 1939 η έκταση αυτή ανήλθε στα 25.891.400 στρέμματα.(στο ίδιο,1970,σ. 125)

2.9.α. ΑΤΕ: Η ίδρυση, η λειτουργία και η προσφορά της στους Γεωργικούς

Συνεταιρισμούς.

Η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος είναι ένα σπουδαίο οικονομικό και πολιτικό γεγονός που συνδέεται με την ενίσχυση των γεωργικών συνεταιρισμών. Στην ελληνική οικονομία είναι ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του 19ου αιώνα είναι η τοκογλυφία, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση στα χέρια των τοκογλύφων ενός σημαντικού μέρους του αγροτικού πλεονάσματος. Βασικοί λόγοι γι' αυτό ήταν η ευπάθεια των προϊόντων, οι έντονες διακυμάνσεις της παραγωγής και των

τιμών, η μεγάλη καταστροφή των παγίων κεφαλαίων κατά την Επανάσταση του 1821 και η φυσική τάση που έχει η τοκογλυφία να αυτοδιαϊωνίζεται αφαιρώντας από τους χρεώστες τη δυνατότητα να εξοφλήσουν τα δάνεια ακριβώς λόγω των υψηλών επιτοκίων. Για την εξέλιξη της παραγωγής στη Γεωργία ο αγρότης του 19ου αιώνα συνήθως χρειαζόταν ένα ποσό ως κεφάλαιο, για να καλύψει τις οικονομικές του ανάγκες. Η απουσία τραπεζικού συστήματος τον οδηγούσε σε τοκογλύφους, ακόμα και μετά την ίδρυση στην δεκαετία του 1840 της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, που προσπάθησε να καλύψει τις ανάγκες του ελλαδικού χώρου, έχοντας παράλληλα το προνόμιο της έκδοσης χαρτονομισμάτων για σχεδόν έναν αιώνα στην Ελλάδα. (Πετράκη, 1922, σ. 43)

Στους λόγους καθυστέρησης της αγροτικής οικονομίας κατά τον 19ο αιώνα είναι και η αδυναμία των μικρών καλλιεργητών να πετύχουν την χορήγηση τραπεζικού δανείου, καθώς σπάνια παρείχαν τις αναγκαίες εγγυήσεις, κατάσταση που διήρκεσε τουλάχιστον ως την ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας το 1929. Η Εθνική Τράπεζα προτιμούσε να δανείζει επώνυμους και φερέγγυους εμπόρους και τοκογλύφους με επιτόκιο 6 – 8 % με ποσά τα οποία αυτού στη συνέχεια δάνειζαν στους μικροκαλλιεργητές εισπράττοντας τοκογλυφικά επιτόκια 18 – 48 %, κάτι που καταστρέφει την φτωχή οικονομία των μικροκαλλιεργητών. Η έντονη αυτή ανάγκη για κεφάλαια αποδεικνύει βέβαια το ταχύ ρυθμό ανάπτυξης κατά τον 19ο αιώνα, μιας ανάπτυξης όμως ιδιότυπης, όπου η παγίωση καπιταλιστικών δομών δεν ευνοείται. Έτσι λιγ. οι τιμές των αγροτικών προϊόντων δεν διαμορφώνονται στην πλησιέστερη αγορά, καθώς τις τιμές αυτές διαμορφώνει ο τοκογλύφος που προαγοράζει τη σοδειά ως εγγύηση για τα δάνεια που έχει χορηγήσει. Το σημαντικό αυτό πλεόνασμα που συγκεντρώνεται στα χέρια των εμπόρων – τοκογλύφων δεν επενδύεται συνήθως παρά στην ίδια ακριβώς δραστηριότητα από την οποία αποκτήθηκε, δηλαδή στην τοκογλυφία. (στο ίδιο, 1922, σ. 43 – 44)

Η οργανωμένη αγροτική πίστη στην Ελλάδα εμφανίστηκε από το έτος 1915, οπότε η Εθνική Τράπεζα υποχρεώθηκε να επεκτείνει τις πιστώσεις και προς τη γεωργία, πράγμα το υποβοηθήθηκε με την νομοθετική κατοχύρωση του συνεταιριστικού αγροτικού κινήματος, κατόπιν της ψηφίσεως του Ν. 602/1914.(Παπαγαρυφάλλου,1970,σ. 150 - 151)

Για τον σπουδαίο ρόλο της Εθνικής Τράπεζας από το 1915 και μετά στην ενίσχυση των γεωργικών συνεταιρισμών ο Σ. Ιασεμίδης έγραφε « Από της ισχύος του Ν. 602 η Εθνική Τράπεζα συντέλεσαν εις τον πολλαπλασιασμόν και την επέκτασιν των γεωργικών συνεταιρισμών δια της παροχής προς αυτούς αυξανομένων δανείων και μάλιστα επί πλεονεκτικώ τόκων και απέναντι άλλων δανείων και απέναντι μη συνεταιρισμών ».(στο ίδιο,1970,σ. 152)

Στην εξάπλωση των συνεταιρισμών συντέλεσε και η απλούστατη διαδικασία της συστάσεώς τους, δεδομένου ότι η σύσταση περατωνόταν με την συγκέντρωση των χωρικών στο σχολείο και την άμεση υπογραφή του καταστατικού άνευ της αναγνώσεώς του.(στο ίδιο,1970,σ. 152)

Από το 1915 ως το 1929 (έτος ίδρυσης της Αγροτικής Τράπεζας) υπήρξε μια σειρά μέτρων που ευνοούσε την αγροτική ενίσχυση με πιστώσεις, πέραν τις προαναφερθείσας της Εθνικής Τράπεζας από το 1915, έχουμε και τα εξής μέτρα: α. Με τον Ν. 603/1915 ιδρύθηκε η Γεωργική Τράπεζα Μακεδονίας, Ηπείρου και Θράκης, καθώς και η Γεωργική Τράπεζα των Νήσων του Αιγαίου. β. Με τον Ν.2184/1920 εισάγεται ο θεσμός του γεωργικού ενεχυρογράφου. γ. Με τον ΝΔ. του 1919 εισάγεται ο θεσμός του πλασματικού ενεχύρου καπνών, για ενίσχυση των καπνοπαραγωγών. δ. Με τον Ν. 487/1914 υποχρεώθηκε το Κοινοφελές Ταμείον Κρήτης (που λειτουργούσε από το 1901) να παρέχει δάνεια στους γεωργικούς συνεταιρισμούς μέχρι το 50% των κεφαλαίων τους, και ε. Με το Ν.Δ. της 28-11-1925 εισάγεται ο θεσμός των Συνεταιρισμών Κτηματικής Πίστεως. Αυτοί οι συνεταιρισμοί συγκροτούνταν από ιδιοκτήτες αγροτικών κτημάτων με σκοπό την λήψη των μακροπρόθεσμων πιστώσεων για την εκτέλεση εγγειοβελτιωτικών έργων και παγίων εγκαταστάσεων, με εγγύηση υποθήκης σε όλα τα κτήματα των συνεταιίρων.(στο ίδιο,1970,σ. 152 – 153)

Ωστόσο το μεγάλο βήμα γίνεται το 1929 με πρωτοπόρο τον σκαπανέα της συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα, τον Σ. Ιασεμίδη, καθώς ιδρύεται η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος. Ο ίδιος ο Ιασεμίδης θεωρούσε ότι η ανάπτυξη των γεωργικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα θα γινόταν πραγματικότητα με την σύσταση μια Αγροτικής Τράπεζας, διότι « ο Οργανισμός της Εθνικής Τραπέζης δεν είναι ο αρμόζων δια την ανάπτυξιν της αληθούς συνεταιρικής οργανώσεως και της συνεταιρικής αλληλεγγύης. Διότι ο τρόπος χορηγήσεως των δανείων { από την Εθνική Τράπεζα }, συναφής προς τον

Οργανισμό της, εμποδίζει την ανάπτυξιν της συνεταιριστικής συνειδήσεως »(στο ίδιο,1970,σ. 153 - 154)

Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) ιδρύθηκε με την από 27 Ιουνίου 1929 σύμβαση μεταξύ Δημοσίου και Εθνικής Τραπέζης που κυρώθηκε με τον Ν. 4332/1929 για την λειτουργία 20 ετών. Άρχισε να λειτουργεί στις 20 Σεπτεμβρίου 1929. Κατά τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου (που με την πολιτική του δράση, όπως προαναφέρθηκε, συνέβαλε στην ενίσχυση των γεωργικών συνεταιρισμών και την ίδρυση της ΑΤΕ) « εις την επιτυχίαν της ιδρύσεως της Αγροτικής Τραπέζης συνέβαλαν κατά μέγα μέρος οι συνεχείς και αδιάλειπτοι αγώνες των γεωργικών οργανώσεων ».(Δασκάλου,1992, σ. 566)

Η ΑΤΕ συνδέθηκε έντονα από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης της με τους γεωργικούς συνεταιρισμούς. Με το άρθρο 16 του ιδρυτικού Ν. 4332/1929 ανατέθηκε στην ΑΤΕ η εξουσία του Υπουργού Γεωργίας επί των συνεταιρισμών, των ενώσεων και των σωματείων τους, εκτός από την έγκριση των καταστατικών, η οποία θα μπορούσε να μεταβιβαστεί μεταγενέστερα με Νομοθετικό Διάταγμα.(στο ίδιο,1992, σ. 566)

Οι αρμοδιότητες της ΑΤΕ επί των Συνεταιρισμών, όπως ορίστηκαν από τα άρθρα 1 και 2 του Ν. 4332/1929 είναι:

- α. Η ενίσχυση της συνεταιριστικής οργανώσεως των παραγωγών.
- β. Η συνεταιριστική προπαγάνδα και διαπαιδαγώγηση των αγροτικών μαζών.
- γ. Η εποπτεία και ο έλεγχος των γεωργικών συνεταιρισμών παντός βαθμού. (στο ίδιο,1992, σ. 566) (Το τελευταίο αναφέρεται στις δύο κατηγορίες – βαθμούς αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων : οι πρωτοβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις – συνεταιρισμοί που λειτουργούν στο χωριό ή στις αγροτικές ζώνες αστικών ή ημιαστικών κέντρων και οι δευτεροβάθμιες – ενώσεις γεωργικών συνεταιρισμών που εδρεύουν στις πόλεις ή κομοπόλεις με περιφέρεια τον Νομό ή την Επαρχία και στις οποίες υπάγονται οι συνεταιρισμοί της περιφέρειας τους. Η οργάνωση και η λειτουργία των γεωργικών συνεταιριστικών οργανώσεων ρυθμίζεται από τον Ν. 602/1914 «Περί συνεταιρισμών »).(ΕΚΚΕ,1981,σ.57)

Μια από τις αρχικές διεύθυνσης της ΑΤΕ είναι η Διεύθυνση Συνεταιρισμών, στην οποία ανήκουν τα εξής 4 τμήματα :

Α. Οργάνωσης και νομιμοποίησης συνεταιριστικών οργανώσεων

Β. Εποπτείας γεωργικών συνεταιρισμών

Γ. Εποπτείας αλιευτικών και δασικών συνεταιρισμών

Δ. Εποπτείας συνεταιριστικών οργανώσεων ανωτέρου βαθμού.(Δασκάλου,1992, σ. 566)

2.9. β. Η πορεία και η μετεξέλιξη της ΑΤΕ στα μεταπολεμικά χρόνια.

Η ΑΤΕ από την ίδρυσή της συνέδεσε την τύχη της με τους συνεταιρισμούς και αυτοί βρήκαν την οικονομική συμπαράσταση σ' εκείνη. Συχνά όμως ήταν και τα παράπονα πολλών εκπροσώπων των συνεταιρισμών για ασφυχτικό έλεγχο από την ΑΤΕ και για άσκηση μέσω αυτής αυστηρής κρατικής κηδεμονίας. Γι' αυτό, από τους νόμους 921/1979 και 1541/1985 θέσπιση η ίδρυση ανεξάρτητου σώματος ελεγκτών των συνεταιριστικών οργανώσεων.(Δασκάλου,1992, σ. 567)

Την πρώτη δεκαετία λειτουργίας της (1930 – 1939) η ΑΤΕ έδωσε μεγαλύτερα ποσά κατά πολύ σε συνεταιρισμένους αγρότες απ' ότι σε μεμονωμένους. Η προσπάθεια της ΑΤΕ κατέτεινε στην δια μέσου των συνεταιρισμών δανειοδότηση των αγροτών, διότι το κόστος της δανειοδότησης του μεμονωμένου αγρότη ήταν κατά μέσον όρο διπλάσιο του κόστους των δανείων τα οποία πραγματοποιούνταν δια μέσου των συνεταιρισμών.(Παπαγαρυφάλλου,1970,σ. 186 - 187)

Κατά μια άποψη, η ΑΤΕ για να μπορέσει να εκπληρώσει τον προορισμό της και να παίξει τον αναπτυξιακό της ρόλο, ιδιαίτερα στην εποχή της ένταξης της Ελλάδος στην Ε.Ο.Κ. (σημερινή Ε.Ε.), θα πρέπει να περιοριστεί στο πιστωτικό της έργο. Πρέπει να γίνει και στη χώρα μας μια συνεταιριστική Τράπεζα. Η ΑΤΕ ιδρύθηκε προπολεμικά με σκοπό την χρηματοδότηση της αγροτικής οικονομίας με χαμηλούς τόκους και κύριο στόχο της την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας. Στα μεταδιδακτορικά χρόνια η ΑΤΕ ασκεί βέβαια τον πιστωτικό ρόλο που της ανατάθηκε, αλλά παράλληλα ασκεί και μια σειρά από εργασίας, που ανήκουν καθαρά στις συνεταιριστικές οργανώσεις, όπως είναι η μεταποίηση αγροτικών προϊόντων, η προμήθεια λιπασμάτων, φαρμάκων, μηχανημάτων κλπ. στους συνεταιρισμούς και στους αγρότες, καθώς και ορισμένες άλλες δραστηριότητες, που οπωσδήποτε δεν θα έπρεπε να ανήκουν στην αρμοδιότητα της ΑΤΕ.(Αβδελίδης,1989,σ.66 - 67)

Η ΑΤΕ από τις 8 Ιουλίου 1991 λειτουργεί ως Ανώνυμη Εταιρεία και από 29 Ιουλίου 1991 καταργήθηκε η εξειδίκευση και το μονοπώλιο στη χρηματοδότηση της γεωργίας. Λίγα χρόνια μετά μετοχοποιήθηκε το κεφαλαίο της και εισήλθε η Ανώνυμη Εταιρεία στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. Μετατράπηκε επομένως σε μια κοινή τράπεζα και χάνοντας τα ειδικά χαρακτηριστικά του δημόσιου κοινωφελούς ιδρύματος, μένει μόνο στον τίτλο Αγροτική Τράπεζα. Ίσως κατανοήσουν οι αγρότες της Ελλάδας ότι μετά από αυτόν το μετασχηματισμό της ΑΤΕ προκύπτει η ανάγκη σύστασης μιας αυτόνομης Γεωργικής και Συνεταιριστικής Τράπεζας.(Δασκάλου,1992, σ. 567)

2.10. Το Υπουργείο Γεωργίας κα οι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί.

Το Υπουργείο Γεωργίας ασκεί εποπτεία σε όλες τις γεωργικές συνεταιριστικές οργανώσεις. Το « Υπουργείον Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας » ιδρύθηκε το 1910. Το 1911 μετονομάστηκε σε Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και προετοίμασε και κατέθεσε στη Βουλή το πρώτο σχέδιο νόμου για τους συνεταιρισμούς, ενώ άσκησε την εποπτεία του ως το 1917, οπότε ιδρύθηκε το αυτοτελές Υπουργείο Γεωργίας. Τμήμα των αρμοδιοτήτων του Υπουργείου Γεωργίας για τους συνεταιρισμούς μεταβιβάστηκε στην ΑΤΕ, ενώ εντός του Υπουργείου Γεωργίας για τους συνεταιρισμούς υπάρχει πάντοτε ένα τμήμα γεωργικού συνεταιρισμού, που παρακολουθεί και μελετά τα θέματα των συνεταιρισμών (εισηγούμενο τη λήψη μέτρων ανάπτυξης, όπου κρίνει αναγκαίο). Όμως, σε γενικές γραμμές η ενασχόληση του Υπουργείου Γεωργίας με τους γεωργικούς συνεταιρισμούς είναι περιορισμένη.(Δασκάλου,1992, σ. 56)

2.11. Πρωτοβάθμιες και Δευτεροβάθμιες Συνεταιριστικές Οργανώσεις: ΠΑΣΕΓΕΣ και ΕΓΣ.

Οι συνεταιριστικές οργανώσεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κατατάσσονται σε δύο κυρίως κατηγορίες. Πρόκειται για τις πρωτοβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις – συνεταιρισμούς και τις δευτεροβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις – ενώσεις γεωργικών συνεταιρισμών. Στις τελευταίες υπάγονται οι συνεταιρισμοί της περιφέρειάς τους (από την οποία λαμβάνουν τον τίτλο τους, όπως Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Ηλείας).(ΕΚΚΕ,1981,σ. 57)

ΠΑΣΕΓΕΣ :Ίδρυση και πορεία.

Υπάρχουν ακόμη οι κεντρικές συνεταιριστικές οργανώσεις και στην κορυφή του συνεταιριστικού κινήματος η Πανελλήνιος Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ). Οι κεντρικές συνεταιριστικές οργανώσεις (των οποίων η οργάνωση και η λειτουργία ρυθμίζεται από το Ν. 602/1914 με τις τροποποιήσεις που έχει υποστεί μέχρι σήμερα) δεν παρουσιάζουν ομοιογένεια δεδομένου ότι διαφέρουν και από άποψη σκοπού και από άποψη νομικού πλαισίου.(ΕΚΚΕ,1981,σ. 57)

Η ΠΑΣΕΓΕΣ λειτουργεί ουσιαστικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 ως Συνομοσπονδία όλων των Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών της χώρας. Οι πρώτες προσπάθειες για την ίδρυση της ομοσπονδίας μεταξύ των 1000 περίπου υφιστάμενων γεωργικών συνεταιρισμών (μετά την ψήφιση του Ν. 602/1914) έγινε με την εγκύκλιο της 8^{ης} Μαΐου 1919 του Υπουργείου Γεωργίας. Μια πρώτη μορφή Συνομοσπονδίας εγκρίθηκε από το Πρωτοδικείο Αθηνών (απόφαση 3536/1922) μετά το Α΄ Πανελλήνιο συνέδριο Γεωργικών Συνεταιρισμών το 1922. Ύστερα από αλλαγές και νέες απόπειρες στις δεκαετίες 1920 και 1930, τελικά από την « Αντιπροσωπεία των Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών » υπογράφηκε τον Οκτώβριο 1934 σχέδιο καταστατικού, το οποίο εγκρίθηκε στις 12 Φεβρουαρίου 1935 και σήμανε την εκκίνηση της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών της ΠΑΣΕΓΕΣ.(Δασκάλου,1992, σ. 560)

Με τον ΑΝ 1154/1938 η ΠΑΣΕΓΕΣ αντικαταστάθηκε από την « Εθνική Συνομοσπονδία Συνεταιρισμών Ελλάδος », για να επανέλθει με Νόμο του 1943 στην προηγούμενη μορφή. Το καταστατικό της ΠΑΣΕΓΕΣ ανασυντάχθηκε από την πρώτη μεταπολεμική ΓΣ της 27^{ης} Ιανουαρίου 1946, στην οποία έλαβαν μέρος 77 ενώσεις – μέλη. Εκεί αναφέρονται ως πρωταρχικοί σκοποί της δράσης της ΠΑΣΕΓΕΣ η προαγωγή και διάδοση των γεωργικών συνεταιρισμών και η εξυπηρέτηση και προάσπιση των συμφερόντων των συνεταιριστικών οργανώσεων και των μελών τους. (στο ίδιο,1992, σ. 561)

Το καταστατικό της ΠΑΣΕΓΕΣ προσαρμόστηκε στο Ν. 921/1979 και στο Ν. 1541/1985. Σήμερα η ΠΑΣΕΓΕΣ έχει 126 ενώσεις μέλη. Κατά μια έρευνα, η ΠΑΣΕΓΕΣ δεν είναι οργανωμένη με βάση το Νόμο « Περί Συνεταιρισμών » και δεν παίζει το ρόλο του συντονιστικού φορέα των συνεταιριστικών οργανώσεων, αλλά τον ρόλο του ιδεολογικού και επαγγελματικού καθοδηγητή. Η ΠΑΣΕΓΕΣ θα μπορούσε να πάρει και

οικονομικό περιεχόμενο και να γίνει η τεταρτοβάθμια συνεταιριστική οργάνωση της χώρας, ενώ μπορούν να δημιουργηθούν σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα Ομοσπονδίες Ενώσεων Συνεταιρισμών, σαν τριτοβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις. Επομένως, οι υφιστάμενες κεντρικές συνεταιριστικές οργανώσεις θα αποτελέσουν τμήματα της ΠΑΣΕΓΕΣ, εφόσον αυτή μετατραπεί και σε οικονομική οργάνωση. (Αβδελίδης, 1989,σ. 46 – 47)

Συμπερασματικά, κατανοούμε ότι η ΠΑΣΕΓΕΣ, στην κορυφή της πυραμίδας των συνεταιριστικών οργανώσεων, περιλαμβάνει στους κόλπους της την πλειοψηφία των ενώσεων συνεταιρισμών όλης της χώρας. Είναι το καθοδηγητικό όργανο της δράσης των συνεταιριστικών οργανώσεων και οι σκοποί της είναι ιδεολογικοί κα επαγγελματικοί : διάδοση της συνεταιριστικής ιδέας , προάσπιση των συμφερόντων των αγροτών, συνεταιριστική εκπαίδευση και ανάπτυξη συνεταιριστικής συνείδησης (το 1977, λίγο πριν την είσοδο της Ελλάδος στην Ε.Ο.Κ. , στη δύναμη της ΠΑΣΕΓΕΣ ανήκαν 129 ενώσεις συνεταιρισμών, που αντιπροσωπεύουν 6.071 συνεταιρισμούς , 573.396 μέλη – φυσικά πρόσωπα , καθώς και 16 κεντρικές συνεταιριστικές οργανώσεις). (ΕΚΚΕ,1981,σ. 71)

2.12. Το Συνεταιριστικό κίνημα στο Μεσοπόλεμο, την Κατοχή και την

Μεταπολεμική Περίοδο (1936 – 1974). Προβλήματα και προοπτικές.

Παρά τη μεγάλη αριθμητική ανάπτυξη που παρουσίασε το συνεταιριστικό κίνημα στη χώρα μας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, η δράση του ήταν περιορισμένη και όχι ανάλογη με την αριθμητική αύξηση. Μολονότι μια σειρά συνεταιρισμού επεξέτειναν τη δράση τους σε τομείς παραγωγικούς, προμηθευτικούς και άλλους , η πιστωτική δραστηριότητα εξακολουθεί να είναι η βασική και οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί να κυριαρχούν έναντι των άλλων κατηγοριών. (ΕΚΚΕ,1981,σ. 30)

Παρότι η ΑΤΕ αντικατέστησε την Εθνική Τράπεζα το 1929 στο ζήτημα της αγροτικής πίστης προς τους γεωργ. συνεταιρισμούς , δεν άλλαξε κατά πολύ την πολιτική που υπήρχε προς τους συνεταιρισμούς αυτούς. Το κράτος, στην περίοδο αυτή, δεν ευνοεί την προοδευτική ανάπτυξη των συνεταιρισμών και παίρνει μια σειρά νομοθετικά και άλλα μέτρα για να την ανακόψει. Έτσι, με το Ν.4640/1930 επιβάλλει μια σειρά περιορισμών στη δημοκρατική λειτουργία των συνεταιρισμών. Με το Ν.5289/1931

επιβάλλει αυστηρούς περιορισμούς στην οικονομική δράση των συνεταιρισμών και στην οργάνωση και λειτουργία τους. Τον ίδιο χρόνο, καθώς και στα 1932 ψηφίστηκαν και άλλοι αντισυνεταιριστικοί νόμοι (όπως 5277,5240 κ.α.) και το συνεταιριστικό κίνημα πέρασε κάτω από τον έλεγχο του κράτους και της ΑΤΕ.(στο ίδιο,1981,σ. 30)

Η ελευθερία των συνεταιρισμών στην Ελλάδα, που είχε δεχθεί πλήγματα στα χρόνια του μεσοπολεμικού κοινοβουλευτισμού, όπως αναφέρθηκε πιο πριν , δέχθηκε καίριο πλήγμα στα χρόνια της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου του Ιωάννη Μεταξά(1936-1941). Οι συνεταιρισμοί, οι οποίοι κατ' αρχήν τοποθετούνται από την πλευρά της κοινωνίας των πολιτών, αφού μπορούν να θεωρηθούν ως μια μορφή αντίστασης των εργαζομένων στο κράτος , τείνουν να καταργηθούν στο στρατιωτικό καθεστώς , με την κατάργηση της κοινωνίας των πολιτών. Τόσο στο στρατιωτικό καθεστώς του Μεταξά (1936-1941), όσο και σε αυτό των Παπαδόπουλου – Ιωαννίδη (1967-1974) οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί σταμάτησαν να λειτουργούν ως μορφή αντίστασης των αγροτών και μεταμορφώθηκαν σε όργανα του κράτους. Οι αιρετές τους διοικήσεις καταργήθηκαν και διορίστηκαν εκπρόσωποι του δικτατορικού καθεστώτος που προπαγάνδιζαν την ιδεολογία του καθεστώτος παραβιάζοντας τις συνεταιριστικές αρχές.(Χαραλάμπους,1997,σ. 176)

Η δικτατορία Μεταξά κατάργησε και τυπικά κάθε δικαίωμα συνεταιριστικής αυτοδιοίκησης και ελευθερίας. Οι διοικήσεις όλων των συνεταιριστικών οργανώσεων παύονται και διορίζονται σ' αυτές φιλοκαθεστωτικά στοιχεία της υπαίθρου , που διαχειρίζονται τις περιουσίες των συνεταιριστικών οργανώσεων. Η ΠΑΣΕΓΕΣ μετονομάζεται με τον ΑΝ 1154/1938 σε ΕΣΣΕ (Εθνική Συνομοσπονδία Συνεταιρισμών Ελλάδος) και μετατράπηκε σε κύριο εκτελεστικό όργανο της εφαρμογής της αγροτικής πολιτικής του Ιωάννη. Μεταξά.(ΕΚΚΕ,1981,σ. 30 – 31)

Ωστόσο, παρά το δυσμενές κλίμα εκ μέρους του Κράτους, οι γεωργικοί συνεταιρισμοί μπόρεσαν (και με την βοήθεια της ΑΤΕ) εντός ολίγων σχετικών ετών να καταστούν αξιόλογοι οικονομικοί οργανισμοί, με διαρκώς αύξουσα δραστηριότητα . Από το 1930 ως το 1935, εντός έξι ετών λειτουργίας της ΑΤΕ, ιδρύθηκαν 36 ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών , ενώ κατά το 1937 το σύνολο των ενώσεων ανήλθε σε 96, από τις οποίες αδρανούσαν πλήρως 12.(Παπαγαρυφάλλου,1970,σ. 204)

Κατά την έναρξη του πολέμου του 1940, σύμφωνα με στοιχεία από σχετικές έρευνες, « είχαμε στην Ελλάδα περί του 4.300 πιστωτικούς, 90 προμηθευτικούς, 550 πωλήσεως, 1.000 παραγωγικούς και 600 διαφόρους συνεταιρισμούς... Από αυτούς λειτουργούσαν σχεδόν 5.000 με πάνω από 300.000 μέλη και σύνολο αξίας μερίδων 260 εκατομμυρίων, από τα οποία είχαν καταβληθεί τα 192 και αξία ευθύνης περίπου 8 δισεκατομμύρια δραχμές . Τα αποθεματικά τους έφθαναν τα 170 εκατομμύρια. Είχαν καταθέσεις, κυρίως στην Αγροτική Τράπεζα πάνω από 100 εκατομμύρια, ενώ οι ίδιοι οι συνεταιρισμοί είχαν συγκεντρώσει καταθέσεις των μελών τους περί τα 40 εκατομμύρια. Η λογιστική αξία των μηχανών, ακινήτων και εγκαταστάσεων, που στην πραγματικότητα ήτανε μεγαλύτερη, αναγράφετο στα 120 εκατομμύρια. Προμηθεύονταν από κοινού είδη αξίας περί τα 200 εκατομμύρια, από τα οποία τα 4/5 ήταν γεωργικά και τα 1/5 οικιακά. Πωλούσαν από κοινού τα προϊόντα τους αξίας άνω του μισού δισεκατομμυρίου και καταργάζονταν προϊόντα αξίας 200 περίπου εκατομμυρίων, από τα οποία το μεγαλύτερο μέρος ανήκε στους συνεταιίρους» (στο ίδιο,1970,σ. 208)

Οι ίδιοι οι αγρότες προσέβλεπαν στους συνεταιρισμούς και τις ενώσεις τους με μεγάλη εμπιστοσύνη, πιστεύοντας ότι αυτοί θα συνεισφέρουν στην ανύψωση της πνευματικής και υλικής ζωής του αγροτικού πληθυσμού. Πέραν αυτών, κατά μία άποψη , οι γεωργικοί συνεταιρισμοί συντέλεσαν στην λύση δύο ζωτικότητας προβλημάτων της ελληνικής αγροτικής οικονομίας, δηλαδή τη λύση του αγροτικού ζητήματος αφ' ενός και στην διαρρύθμιση του σταφιδικού ζητήματος αφ' ετέρου, μέσω της απόδοσης της διαχείρισης της σταφίδας στους ίδιους τους παραγωγούς δια μέσου του Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού (στο ίδιο,1970,σ. 210) (ο τελευταίος, ο ΑΣΟ, ιδρύθηκε ως γεωργικός οργανισμός το 1925 με σκοπό τη διαχείριση ενός σπουδαίου εξαγωγικού αγροτικού προϊόντος των ελλήνων αγροτών, της κορινθιακής σταφίδας) (Δασκάλου,1992, σ. 565)

Μετά το 1941 η τριπλή Κατοχή της χώρας πλήττει και το συνεταιριστικό κίνημα. Όμως, οι συνεταιριστικές οργανώσεις άρχισαν να αντιστέκονται στις αντισυνεταιριστικές προσπάθειες των κατακτητών και των κατοχικών κυβερνήσεων και αναπτύσσουν δράση, ιδιαίτερα στις ελεύθερες περιοχές, προσφέροντας ανεκτίμητες υπηρεσίες στον ελληνικό λαό για την αντιμετώπιση του Επισιτιστικού προβλήματος και του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. (ΕΚΚΕ,1981,σ. 31)

Στην μεταπελευθωρωτική περίοδο το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα έπαιξε σοβαρό ρόλο στην ανασυγκρότηση της κατεστραμμένης αγροτικής οικονομίας και γενικότερα της εθνικής οικονομίας. Στη μεταπολεμική αυτή περίοδο το ελληνικό αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα παρουσιάζει αρκετή ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της δράσης του. Αυξήθηκε ο αριθμός των συνεταιρισμών και των μελών τους και μειώθηκε ο αριθμός των αδρανούντων συνεταιρισμών. Καλύτερευσε η σύνθεση των κατηγοριών των συνεταιρισμών με τη μείωση του ποσοστού των πιστωτικών συνεταιρισμών και την αύξηση του ποσοστού των παραγωγικών. Δημιουργήθηκαν καινούργιοι τύποι συνεταιρισμών. Αυξήθηκε ο αριθμός των δευτεροβάθμιων ενώσεων και των συνεταιρισμών που συμμετέχουν σε αυτές. Αναπτύχθηκε το πνεύμα της συνεργασίας σε τοπική και εθνική κλίμακα ανάμεσα στις συνεταιριστικές οργανώσεις με τη δημιουργία πολλών δεκάδων κεντρικών ενώσεων, κοινοπραξιών, ανώνυμων συνεταιριστικών εταιρειών και άλλων άτυπων εταιρειών. (ΕΚΚΕ,1981,σ. 31 – 32)

Μέγιστο πρόβλημα της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα ήταν η οικονομική ανόρθωση της χώρας. Μεγάλο ποσοστό γι' αυτήν προερχόταν από την ξένη οικονομική βοήθεια, κυρίως από τις Η.Π.Α. (σχέδιο Μάρσαλ). Σε πηγή της εποχής υπολογίζεται ότι από τα 485 εκατομμύρια δολάρια της ξένης βοήθειας διατέθηκαν στη γεωργία 55,6 εκατομμύρια, στην αλιεία 2,8 εκατομμύρια και για εγχειοβελτιωτικά έργα 49,3 εκατομμύρια δολάρια. (Χριστοδούλου,1986,σ. 129)

Ωστόσο, ο χαμηλός ρυθμός των επενδύσεων στην γεωργία και η αστυφιλία (που ως μεταπολεμικό ρεύμα οδήγησε στην διόγκωση των αστικών κέντρων της χώρας και την πολεοδομική πληθωρικότητα της Αθήνας, ενώ οδήγησε στην εγκατάλειψη της υπαίθρου και της αγροτικής παραγωγής) μείωσαν την δύναμη της αγροτικής οικονομίας. Κάτι τέτοιο είχε αρνητική επίδραση στους γεωργικούς συνεταιρισμούς. (στο ίδιο,1986,σ. 129)

Ανάμεσα στους Νόμους της μεταπολεμικής περιόδου που επηρέασαν τους γεωργικούς συνεταιρισμούς ήσαν το ΝΔ 227/1973, ο Ν 921/1979, ο Ν 1257/1982 και ο Ν 1541. Στην περίοδο 1949 – 1967 οι συνεταιρισμοί έφεραν δύο διαστάσεις, αυτή των κρατικών μηχανισμών και εκείνη της κοινωνίας των πολιτών, με την κυριαρχία όμως της πρώτης στη δεύτερη. (Χαραλάμπους,1997,σ. 178)

Στην περίοδο 1967 – 1974 ο Κοινοβουλευτισμός ανεστάλη λόγω της επικράτησης των στρατιωτικών διδακτοριών Γ. Παπαδόπουλου (1967 – 1973) και Δ. Ιωαννίδη (1973 – 1974). Στις αρκετές διοικήσεις των συνεταιρισμών διορίστηκαν εκπρόσωποι του στρατιωτικού καθεστώτος που προπαγάνδιζαν την ιδεολογία του τελευταίου παραβιάζοντας τις συνεταιριστικές αρχές.(στο ίδιο,1997,σ. 176)

Το στρατιωτικό καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου δεν ήταν καθόλου φιλικό προς τους συνεταιρισμούς κατά τα πρώτα χρόνια της επικράτησής του. Αναγκάστηκε όμως, κάτω από την πίεση της πραγματικότητας (εγχώρια προβλήματα γεωργικού τομέα, ανάγκη προσέγγισης προς την πρακτική της Ε.Ο.Κ., με την οποία είχαν διακοπεί οι σχέσεις λόγω ανώμαλης πολιτικής πορείας της χώρας από το 1967) ν' αλλάξει στάση και να νομοθετήσει για τον τομέα με αναπτυξιακές διαθέσεις.(Δασκάλου,1992, σ. 167)

Το ΝΔ 227 εκδόθηκε το 1973. Περιέχει 96 άρθρα με τίτλους, κατανεμημένα σε 11 κεφάλαια. Λόγω των πολιτειακών μεταβολών κατά το 1974, το ΝΔ 227/1973 δεν εφαρμόστηκε.

Ως ορισμό για τον γεωργικό συνεταιρισμό ήταν ότι είναι ιδιότυπη εταιρεία, με μεταβλητό κεφάλαιο και αριθμό συνεταιίρων, που αποσκοπεί στην προστασία και προαγωγή της ιδιωτικής οικονομίας των συνεταιίρων με την συνεργασία τους και από την κοινού διαχείριση. Παράλληλα, αναφέρεται ότι οι γεωργικοί συνεταιρισμοί μπορούν να ασκήσουν οποιαδήποτε δραστηριότητα στον τομέα της παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας γεωργικών προϊόντων.(στο ίδιο,1992, σ. 167 – 168)

Το ΝΔ 227/1973 είναι εξειδικευμένο στους γεωργικούς συνεταιρισμούς, ενώ καταργεί τον Ν 602/1914 κατά τις διατάξεις που αφορούν τους γεωργικούς συνεταιρισμούς. Σύμφωνα με αυτό το ΝΔ, οι γεωργικοί συνεταιρισμοί μπορούν να ασχοληθούν με οτιδήποτε σχετικό με το γεωργικό επάγγελμα. Το ΝΔ 227/1973 δεν ίσχυε λόγω της επανόδου στην κοινοβουλευτική πορεία. (στο ίδιο,1992, σ. 178)

2.13. Μεταπολεμική περίοδος και ένταξη στην Ε.Ο.Κ. (1974 – 2000).

Ο πρώτος νόμος για τους γεωργικούς συνεταιρισμούς στην Μεταπολίτευση είναι ο Ν 921/1979. Το νομοσχέδιο κατατέθηκε στη Βουλή στις 25 Σεπτεμβρίου 1978. Αφού ψηφίστηκε από την Βουλή, η έναρξη της ισχύος του ορίστηκε για την 1^η Σεπτεμβρίου 1979. Το κείμενο του νόμου αποτελείται από 71 άρθρα που φέρουν τίτλους και είναι

ενταγμένα σε 14 κεφάλαια. Στην εισηγητική έκθεση ανάμεσα στα άλλα τονίζεται ότι « Το σχέδιο Νόμου εντοπίζεται στους γεωργικούς συνεταιρισμούς, γιατί η σημασία τους για την οικονομία της χώρας είναι πρωταρχική και αναντίρρητη... Η ανάγκη εκσυγχρονισμού του νόμου περί γεωργικών συνεταιρισμών έγινε επιτακτική λόγω των ριζικών εξελίξεων της γεωργικής οικονομίας από το 1915. Επί πλέον, ο προσανατολισμός της χώρας προς την Ε.Ο.Κ. απαιτεί προσαρμογή της νομοθεσίας, διότι εκεί θεωρείται κεφαλαιώδης ο ρόλος των συνεταιρισμών για την επιτυχία της κοινής γεωργικής πολιτικής. Οι συνεταιρισμοί μπορούν να συνδυάσουν την επιτυχία την ελεύθερη πρωτοβουλία των παραγωγών, την αριστοποίηση της λειτουργίας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τη διεύρυνση και εκσυγχρονισμό της εμπορίας των γεωργικών προϊόντων ».(Δασκάλου,1992, σ. 182)

Ανάμεσα στον ορισμό του γεωργικού συνεταιρισμού ο Ν 291/1979 διατυπώνεται ότι ο γεωργικός συνεταιρισμός αποβλέπει ακόμη και στην εξύψωση του κοινωνικού, επαγγελματικού και πολιτιστικού επιπέδου των μελών του, ως γεωργών, ενώ θεωρούνται ως γεωργικού συνεταιρισμοί και οι αλιευτικοί, κτηνοτροφικοί, πτηνοτροφικοί, σηροτροφικοί, μελισσοκομικοί, δασοκομικοί, αγροτικής βιοτεχνίας και οικοτεχνίας συνεταιρισμοί. (στο ίδιο,1992, σ. 184)

Σημαντική ήταν η παρέμβαση της ΠΑΣΕΓΕΣ στην διαμόρφωση του τελικού νόμου, με εκτεταμένες τροποποιήσεις και συμπληρώσεις, που πρότεινε στα κρατικά σχέδια και με προτάσεις και παρατηρήσεις που υπέβαλε σ' όλα τα μέλη του Κοινοβουλίου.(Κολύμβας,1987,σ. 329)

Σύμφωνα με μια άποψη, στη χώρα μας με το Ν 602/1912, όπως τροποποιήθηκε αργότερα και ιδιαίτερα με τους νόμους των ετών 1930 – 1932, καθιερώθηκε « ο απόλυτος – ασφυκτικός κρατικός παρεμβατισμός, που στάθηκε η βασική τροχοπέδη στην προοδευτική ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος. Μακρόχρονο και επίμονο ήταν το αίτημα των συνεταιριστικών οργανώσεων και των συνεταιριστών για την αντικατάσταση της συνεταιριστικής νομοθεσίας με μία άλλη δημοκρατική προοδευτική, που θα καθιστούσε το συνεταιριστικό κίνημα αυτόνομο, ελεύθερο και ανεξάρτητο στη δράση του. Αυτό το αίτημα έγινε περισσότερο επιτακτικό ύστερα από την Μεταπολίτευση του 1974 ».(Αβδελίδης, 1989,σ. 75)

Προς την παραπάνω κατεύθυνση κινήθηκε ο Ν 291/1979, αλλά και μετέπειτα τροποποιήσεις του που οδήγησαν στους Ν 1257/1982 και 1541/1985. Ιδιαίτερη μέρμινα υπήρξε για την ΠΑΣΕΓΕΣ η οποία ορίζεται ως η ανώτατη ιδεολογική και επαγγελματική κεντρική οργάνωση που εκπροσωπεί γεωργικούς συνεταιρισμούς και ομοσπονδίες στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, ενώ ειδικό πρόγραμμα ορίζεται για την συνεταιριστική εκπαίδευση. Ουσιαστικά καταργήθηκε ο Ν 602/1914 με γενική ρύθμιση στο άρθρο 70.(Δασκάλου,1992, σ. 193 - 195)

Ο Ν 1257/1982 επιγράφεται « Για την αποκατάσταση της δημοκρατικής λειτουργίας των συνεταιριστικών οργανώσεων » και ψηφίστηκε με έντονη αντίδραση της ΠΑΣΕΓΕΣ, η οποία διατύπωνε με θέσεις της το συμπέρασμα πως « στόχος του σχεδίου νόμου δεν είναι ακριβώς η αποκατάσταση της δημοκρατικής λειτουργίας, αλλά η αλλαγή των προσώπων των διοικήσεων », σε μια Ελλάδα ήδη μέλος της Ε.Ο.Κ. (στο ίδιο,1992, σ. 199 - 200)

Κυριότερο μέρος του Ν 1257/1982 καταλαμβάνει η αναφορά στην συμμετοχή σε γενικές συνελεύσεις των γεωργικών ενώσεων, αλλά και η σύσταση των αντιπροσώπων στην ΠΑΣΕΓΕΣ. Κατά μία άποψη « το συνεταιριστικό κίνημα [με τον Νόμο αυτό] περιήλθε σε οδυνηρή κατάσταση, διότι επιλέγηκε ως χώρος κομματικής αναμέτρησης, λόγω της ελκυστικότητάς του εξαιτίας της υψηλής εκλογικής δύναμής του και λόγω των άκρατων προσωπικών φιλοδοξιών των στελεχών του ».(στο ίδιο,1992, σ. 203 - 204)

Με τον Ν 1541/1985 για τις αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις (που ψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων στις 11 Φεβρουαρίου 1985) τίθενται ως κύριοι στόχοι του (κατά την εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου) είναι : α) Να υποβοηθήσει ο συνεταιρισμός την ανάπτυξη της συνεταιρισμένης οικογενειακής εκμετάλλευσης, β) Να δημιουργηθούν οικονομικά βιώσιμες συνεταιριστικές μονάδες. »(στο ίδιο,1992, σ. 206)

Επίσης, τονίζεται ότι « ο συνεταιρισμός πρέπει να στοχεύει στην οικονομική του αυτοδυναμία. Τούτο σημαίνει επιχειρηματική αποτελεσματικότητα. Σημαίνει επίσης και ανεξαρτησία από επιδοτήσεις, φορολογικές απαλλαγές ή καλύψεις ελλειμμάτων από το Κράτος...Η πρακτική της καλύψεως του οποιουδήποτε ελλείμματος και των συνεχών επιδοτήσεων είναι αρνητική, διότι, χωρίς οικονομική αυτοδυναμία των συνεταιριστικών οργανώσεων από το Κράτος, δεν μπορεί να γίνει σοβαρός λόγος για την ανεξάρτητη ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος...Οι διατάξεις του νόμου δημιουργούν το

θεσμικό πλαίσιο που επιτρέπει την ίδρυση και λειτουργία των αγροτοβιομηχανικών συνεταιρισμών. Πρέπει να τονισθεί ότι ο αγροτοβιομηχανικός συνεταιρισμός δεν είναι κάποιο συγκρότημα από κτιριακές εγκαταστάσεις και μηχανήματα που βρίσκονται στο κέντρο μια τεράστιας αγροτικής έκτασης καλά περιφραγμένης. Δεν είναι επίσης ένας οριοθετημένος θεσμός. Είναι ένα σύνολο δραστηριοτήτων που αγκαλιάζει όλες τις φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας σε συλλογική συνεταιριστική βάση. Είναι μέσο για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των αγροτών, με τον έλεγχο από το συνεταιρισμό όλων των δραστηριοτήτων που μπορούν να προσκομίσουν κέρδος στους συνεταιίρους. (στο ίδιο, 1992, σ. 206 - 207)

Σύμφωνα με τον Ν 1541/1985, αγροτικός συνεταιρισμός είναι η εκούσια ένωση αγροτών, η οποία έχει σκοπό την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη, με την ισότιμη συνεργασία και την αμοιβαία βοήθεια των μελών, μέσα σε μια κοινή επιχείρηση. Ο νόμος διέπει τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, τις ενώσεις τους, τις κεντρικές κλαδικές ενώσεις, την ΠΑΣΕΓΕΣ και τους συνεταιριστικούς οργανισμούς. Διατηρούνται οι τρεις βαθμίδες συνεταιριστικών οργανώσεων : Πρωτοβάθμιοι, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, Δευτεροβάθμιοι, οι ενώσεις τους και Τριτοβάθμιοι, οι κεντρικές κλαδικές ενώσεις. (στο ίδιο, 1992, σ. 209)

Ανάμεσα στα στοιχεία του Ν 1541/1985 που αξίζουν ιδιαίτερης αναφοράς είναι γενικευμένη χρήση του όρου « αγροτικός » αντί του « γεωργικός », ενώ στο συνεταιρισμό συμμετέχουν μόνο αγρότες, δηλαδή φυσικά πρόσωπα, αποκλεισμένων των νομικών προσώπων. Ο Ν 1541/1985 δεν έτυχε καθολικής αποδοχής και δημιουργήθηκε ισχυρό ρεύμα αμφισβήτησής του. (στο ίδιο, 1992, σ. 248 - 249)

Ο τελευταίος νόμος, σύμφωνα με μία άποψη, έδινε θετικές λύσεις σε βασικά προβλήματα που για δεκαετίες απασχολούσαν το συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα , όπως η οργανωτική διάρθρωση και η ενοποίηση των συνεταιριστικών οργανώσεων σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, η διεύρυνση των δραστηριοτήτων των συνεταιριστικών οργανώσεων και ιδίως των πρωτοβάθμιων και η κατάργηση της κρατικής εποπτείας και ελέγχου, καθώς και η καθιέρωση του θεσμού της αυτοεποπτείας και του αυτοελέγχου. Από την άλλη, στα αρνητικά του Ν. 1541/1985 είναι το ότι δεν προβλέπει τη δημιουργία του αγροτοβιομηχανικού συνεταιρισμού για την από κοινού καλλιέργεια της γης στην περίπτωση που η γενική συνέλευση του ενιαίου συνεταιρισμού

δεν συμφωνεί να κάνει την εργασία αυτή, ενώ υποτιμάται η ΠΑΓΕΣΕΣ.(Αβδελίδης,1989,σ.93–95)

Στο μεταξύ ο Ν 1541/1985 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς αντικαταστάθηκε με το Ν 2169/1993, που ψηφίστηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 1993 με τίτλο « Αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις ». Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε σε ορισμένες διατάξεις του με τον Ν. 2181/1994 και με τον Ν. 2538/1997. Πιο πρόσφατος είναι ο νέος Ν. 2810/2000 με τίτλο « Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις », ο οποίος, με τις τροποποιήσεις που του επέφερε ο Ν. 3147/2003 (άρθρο 18), αποτελεί το δίκαιο που ισχύει για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς.(Μελέτη – Τσουραμάνης, 2004,σ.119- 120)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΕΡΙΖΕΣΘΑΙ – ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.

3.1. Η έννοια του Συνεταιρισμού στα Ελληνικά Συντάγματα (1864, 1911, 1952, 1975 / 1986 / 2001).

Κάλυψη στον θεσμό των συνεταιρισμών στην Ελλάδα προσφέρουν και οι διατάξεις των Ελληνικών Συνταγμάτων. Ο όρος «συνεταιρισμός» πρωτοεμφανίστηκε στο άρθρο 11 του Συντάγματος του 1864 με την εξής διατύπωση: «Άρθρον 11. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις την προηγουμένην της Κυβερνήσεως άδειαν». Το άρθρο αυτό μεταφέρθηκε αυτούσιο , ως άρθρο 11 πάλι, στο Σύνταγμα του 1911, που επηρεάστηκε από το πνεύμα της επανάστασεως του 1909. Στο νέο άρθρο 11 προστέθηκε μια ακόμη παράγραφος : «Συνεταιρισμός τις δεν δύναται να διαλυθεί ένεκα παραβάσεως των διατάξεων των νόμων , ειμή δια δικαστικής αποφάσεως». Παρά τις συζητήσεις στην Βουλή για το ποιοι συνεταιρισμοί μπορούν να ενταχθούν στα όρια του άρθρου αυτού, ο Ν 602/1914 καθόρισε την λειτουργία και τους όρους σύστασης των συνεταιρισμών.(Δασκάλου,1992, σ. 122 - 123)

Ολόκληρο το άρθρο 11 του Συντάγματος του 1911 περιελήφθη και στο Σύνταγμα του Μεσοπολέμου, του 1927, ως άρθρο 14. Το Σύνταγμα αυτό ίσχυσε μέχρι το 1935, ενώ μετά επανήλθε το Σύνταγμα του 1911, που ίσχυσε ως το 1952 (με την εξαίρεση των έκτακτων συνθηκών της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου). Το άρθρο 11 του Συντάγματος του 1911 μεταφέρθηκε αυτούσιο ως άρθρο 11 στο Σύνταγμα του 1952 με την προσθήκη και δύο νέων παραγράφων για το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι των δημοσίων υπαλλήλων και για την απαγόρευση της απεργίας τους. Για πρώτη φορά στην ιστορία των Ελληνικών Συνταγμάτων ενσωματώθηκε στο Σύνταγμα του 1952 το περιεχόμενο του άρθρου 109 εξειδικευμένο πλέον για τους οικονομικούς συνεταιρισμούς: «Οι συνεταιρισμοί, γεωργικοί και αστικοί, τελούν υπό την προστασία του Κράτους, το οποίο μεριμνά συστηματικά για την ανάπτυξή τους». Ερμηνευτική δήλωση του άρθρου αυτού: «Η κατά νόμο σύσταση αναγκαστικού συνεταιρισμού δεν αντιβαίνει στο Σύνταγμα». Όπως σχολιάστηκε σχετικά «Εις τας

διατάξεις αυτές εκδηλούνται και προσδιορίζεται το ιδιαίζον ενδιαφέρον του κράτους υπέρ του συνεταιρισμού και αναδεικνύεται σαφής η εξ αυτού (του ενδιαφέροντος) κατεύθυνσις, όπως τα όργανα του Κράτους μεριμνούν με θετικά μέτρα δια την προστασίαν και ανάπτυξιν του συνεταιρισμού ...» (στο ίδιο,1992, σ. 123 - 125) 158^α (IEE, 1977, σ.274).

Αναφορά στους συνεταιρισμούς γίνεται και στο μεταπολιτευτικό Σύνταγμα του 1975 (που αναθεωρήθηκε δύο φορές , το 1986 και το 2001). Η αναφορά γίνεται στο άρθρο 12 του Συντάγματος και ειδικότερα οι παράγραφοι 5 και 6 του άρθρου αυτού. (Μελέτη – Τσουραμάνης, 2004,σ.121)

Η συνταγματική αυτή αναφορά δικαιολογείται απόλυτα από τον σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό ρόλο που διαδραματίζουν οι συνεταιρισμοί στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα. Ειδικότερα με την παράγραφο 5 καθιερώνονται : α) Η αυτοδιοίκηση των αγροτικών (« γεωργικών ») και των κάθε είδους αστικών συνεταιρισμών , σύμφωνα με όσα ορίζουν ο νόμος και το καταστατικό τους, και β) Η προστασία και η εποπτεία τους από το κράτος το οποίο παράλληλα είναι υποχρεωμένο να φροντίζει για την εν γένει ανάπτυξή τους. Με την παράγραφο 6 του άρθρου 12 επιτρέπεται η με νόμο σύσταση αναγκαστικών συνεταιρισμών οι οποίοι αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημοσίου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής με την προϋπόθεση ότι εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση όσων συμμετέχουν σ' αυτούς. (στο ίδιο, 2004,σ.121)

Ωστόσο, ίδρυση του συνεταιρισμού αποτελεί άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας των ατόμων και όχι άσκηση του «συνεταιρίζεσθαι» που καθιερώνεται στις τέσσερις πρώτες παραγράφους του άρθρου 12 του ισχύοντος Ελληνικού Συντάγματος.(στο ίδιο, 2004,σ.121)

Το Σύνταγμα του 1975 περιέχει λοιπόν διατάξεις που «προσδίδουν ειδικότερα στους γεωργικούς συνεταιρισμούς βασικό λειτουργικό ρόλο στην οργάνωση της οικονομίας της χώρας καθώς και υποβοηθητικό των κρατικών δραστηριοτήτων στον τομέα της γεωργίας », όπως αναφέρει η εισηγητική έκθεση του ψηφισθέντος Ν. 921 /1979 « Περί Γεωργικών Συνεταιρισμών».(Δασκάλου, 1992, σ. 182 – 183)

3.2. Η Βαλκανική πραγματικότητα και η Ευρωπαϊκή Προοπτική της Αγροτικής Οικονομίας στην Ελλάδα.

Ενώ η Ελλάς ήδη από την δεκαετία του 1960 είχε δρομολογήσει την πορεία της προς την Ε.Ο.Κ. (κάτι που υλοποιήθηκε το 1980, είκοσι χρόνια μετά), δεν υπήρχε το ίδιο οικονομικό περιβάλλον στις χώρες των Βαλκανίων. Σ' αυτές (Αλβανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία και Ρουμανία) ως τον 19^ο αιώνα ο τουρκικός ζυγός με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες φεουδαρχικού τύπου δεν επέτρεπε την εμφάνιση συνεταιριστικού κινήματος, ένα κίνημα που την ίδια εποχή αναπτυσσόταν στην βιομηχανοποιημένη καπιταλιστική Δυτική Ευρώπη. Η αγροτική οικονομία των βαλκανικών χωρών βρισκόταν σε καθυστέρηση, ακόμη και μετά την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Ουσιαστικά, η επιβολή σοσιαλιστικών καθεστώτων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ευνόησε την εμφάνιση γεωργικών συνεταιρισμών, ενώ το συνεταιριστικό κίνημα πήρε μια ιδιαίτερη ανάπτυξη με τεράστια αύξηση των γεωργικών συνεταιρισμών. (Αβδελίδης, 1978, σ. 169 – 170)

Η Ελλάς αποτέλεσε την 1^η Ιανουαρίου 1981 το δέκατο μέλος της Ε.Ο.Κ. Ήδη μετά από διαπραγματεύσεις υπογράφηκε στις 6 Ιουλίου 1961 στην Αθήνα η συμφωνία σύνδεσης Ελλάδος – Ε.Ο.Κ. Αναγκαστικά και με σταδιακό τρόπο η Αγροτική Πολιτική της Ελλάδος θα εναρμονιζόταν με την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της Ε.Ο.Κ. Η ένταξη της Ελλάδος στην ΕΟΚ θα εξασφάλιζε στην Ελλάδα μία σίγουρη διέξοδο για τις εξαγωγές της σε αγροτικά προϊόντα μέσα στην Κοινοτική Αγορά, θα προέκυπτε εισροή χρηματοδοτήσεων από τα κοινοτικά ταμεία στην Ελλάδα, ενώ θα διασφαλιζόταν ένα υψηλό εισόδημα για τους Έλληνες αγρότες. (Χριστοδούλου, 1986, σ. 199 – 200)

Υπήρχε και ο αντίλογος από εκείνους που διέβλεπαν προβλήματα κατά πρώτο λόγο γιατί η λειτουργία της ΚΑΠ με ή χωρίς την Ελλάδα είναι προβληματική και κατά δεύτερο γιατί οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής γεωργίας ειδικά μέσα στο κοινοτικό πλαίσιο δεν δικαιολογούσαν τέτοια αισιοδοξία. (στο ίδιο, 1986, σ. 200)

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην έννοια του αγροτοβιομηχανικού συνεταιρισμού, (τον οποίο είχε προαναγγείλει πριν το 1981 και την άνοδο στην εξουσία η Κυβέρνηση Ανδρέα Παπανδρέου και τον οποίο παρουσίαζε στον Ν. 1541/1985). Θα μπορούσαμε να ορίσουμε το αγροτοβιομηχανικό συνεταιρισμό σαν την αυτοδιαχειριζόμενη αγροτική συνεταιριστική μονάδα που παράγει, επεξεργάζεται

βιομηχανικά και διακινεί μόνη τα προϊόντα της με αντικειμενικό στόχο την προγραμματισμένη και ορθολογική χρήση της εργασίας και των μέσων παραγωγής και σε τελική ανάλυση την επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής ευημερίας για τα μέλη του. (στο ίδιο, 1986,σ. 279)

Ο αγροτοβιομηχανικός συνεταιρισμός είναι η συνεταιριστική εκείνη μονάδα που καλύπτει και τα τρία στάδια της αγροτικής οικονομικής δραστηριότητας , δηλαδή το στάδιο της παραγωγής των αγροτικών προϊόντων (που προϋποθέτει και την προμήθεια των αγροτικών εφοδίων – εισροών), το στάδιο της μεταποίησης και, τέλος, το στάδιο της εμπορίας και διακίνησης. Ωστόσο, για να προκύψουν οφέλη για τους αγρότες - μέλη του αγροτοβιομηχανικού συνεταιρισμού, πρέπει να υπάρχουν και οι ανάλογες προϋποθέσεις στον αγροτικό χώρο. (στο ίδιο, 1986,σ. 283 - 285)

Στις χώρες της Ε.Ο.Κ. ο συνεταιρισμός ή συνεταιριστική εταιρεία ορίζεται ως ιδιόμορφο νομικό πρόσωπο μεταβλητού αριθμού μελών και κεφαλαίου, που επιδιώκει τη βελτίωση της οικονομικής θέσης των μελών της. Έτσι έχει την εμπορική ιδιότητα. Σύμφωνα με στατιστικές που οι υπηρεσίες της Ε.Ο.Κ. συγκροτούν, στους γεωργικούς συνεταιρισμούς ανήκουν οι περισσότεροι συνεταιρισμοί (37,6%), με το μεγαλύτερο τμήμα του κύκλου εργασιών (52,8%) και το μεγαλύτερο πλήθος υπαλλήλων (35,9%).(Δασκάλου,1992,σ. 577)

Ήδη από την αρχή της ίδρυσής της, η Ε.Ο.Κ. έδινε σημασία στους συνεταιρισμούς. Η συνθήκη της Ρώμης (άρθρο 58) εξομοιώνει τους συνεταιρισμούς, όπως και τις εταιρείες του αστικού ή εμπορικού δικαίου, με τα φυσικά πρόσωπα στον τομέα της ελευθερίας εγκατάστασής τους στην Ε.Ο.Κ. Οι συνεταιρισμοί αντιμετωπίζονται σε βάση ισότητας και δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για ειδική μεταχείριση. Αυτή η απουσία μπορεί να ερμηνευθεί από τον υψηλό βαθμό ανάπτυξης των συνεταιρισμών στις 6 ιδρυτικές χώρες της Ε.Ο.Κ. και από τη θεώρηση των συνεταιρισμών ως ιδιότυπων εμπορικών εταιρειών . (στο ίδιο,1992,σ. 594)

Οι Γεωργικοί συνεταιρισμοί στην Ε.Ο.Κ. είναι μέλη της COGECA, η Ευρωπαϊκή οργάνωση των γεωργικών συνεταιρισμών με τον τίτλο « Γενική Επιτροπή Γεωργικού Συνεταιρισμού » και ημερομηνία ίδρυσης την 24^η Σεπτεμβρίου 1959. Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί της Ε.Ο.Κ. κατά μέσον όρο ελέγχουν τουλάχιστον το 60% του συνόλου των γεωργικών προϊόντων, που αποτελούν αντικείμενο εμπορίας και μεταποίησης στην

Ε.Ο.Κ., προμηθεύουν τουλάχιστον το 55% των εισροών στην γεωργία και εξάγουν πλέον το 50% των εξαγωγών γεωργικών προϊόντων και τροφίμων. Επίσης, προσφέρουν σειρά υπηρεσιών στους γεωργούς και στον αγροτικό πληθυσμό, συμβάλλοντας στη διατήρηση και την ανάπτυξη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής των αγροτικών περιοχών. (στο ίδιο, 1992, σ. 602 – 603)

3.3. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική και η Ελληνική Οικονομία : Συμπεράσματα και προοπτικές.

Ουσιαστικά η ελληνική οικονομία ενταγμένη στο πλαίσιο της Ε.Ο.Κ. (και πλέον της Ευρωπαϊκής Ένωσης) δέχεται τις κοινές κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής πολιτικής. Από αυτήν την κοινή πολιτική αναγκαία θα καθοριστεί και η αγροτική πολιτική της χώρας. Αυτή περιλαμβάνει και την παρούσα κατάσταση και μελλοντική πορεία των γεωργικών συνεταιρισμών. Στους τελευταίους καθοριστικό ρόλο παίζει η παρουσία και η εν γένει δραστηριότητα των Ελλήνων αγροτών, που στη χώρα μας εξακολουθούν να αποτελούν σημαντικό ποσοστό της οικονομικής ζωής. Η επίδραση της ΚΑΠ είναι αναμφισβήτητη και γι' αυτό χρειάζεται σωστή ενημέρωση και προσαρμογή των αγροτών σ' αυτήν την πραγματικότητα. (Χριστοδούλου, 1986, σ. 307)

Υπάρχουν βέβαια ότι μια τέτοια πορεία θα οδηγήσει σε υποταγή της ελληνικής γεωργίας στο κεφάλαιο, λόγω αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας να αναδείξει την αγροτική οικονομία. Η τελευταία πρέπει να οδηγηθεί σε προοπτική ανάπτυξης με την ισομερή κατανομή πιστώσεων σε κέντρο και περιφέρεια. Οι στρατηγικοί στόχοι ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας δεν μπορούν να υλοποιηθούν παρά στα πλαίσια μια σφαιρικής εθνικής παραγωγικής ανασυγκρότησης που θα αποτινάσσει την εξάρτηση, θα θραύει την υπανάπτυξη και θα θεμελιώνει την αυτοδύναμη εθνική ανάπτυξη. (στο ίδιο, 1986, σ. 316)

Ανάμεσα στους στρατηγικούς στόχους ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας μπορούν να είναι η διατροφική ανεξαρτησία της χώρας, η παραγωγή πρώτων υλών αγροτικής προέλευσης και ίδρυση αγροτικών βιομηχανιών, η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις εστίες τους, η παραγωγική αξιοποίηση της τεχνολογίας, η αρμονική σύζευξη του αγροτικού τομέα με άλλους τομείς της οικονομίας και η ποιοτική εξύψωση

της ζωής των αγροτών. Αυτοί οι στόχοι δεν είναι ανέφικτοι και μπορούν να υλοποιηθούν με την συνδρομή και των γεωργικών συνεταιρισμών.(στο ίδιο,1986,σ. 309 - 312)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

4.1. Η σύνδεση του φαινομένου του Συνεταιρισμού με την Βιομηχανική Επανάσταση και τον Καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

Κατανοούμε από τα παραπάνω ότι το φαινόμενο των συνεταιρισμών συνδέθηκε με την εμφάνιση του καπιταλισμού. Ο καπιταλιστικός – κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι η διάσπαση του οικονομικού πεδίου σε χώρο κατανάλωσης και χώρο παραγωγής των υλικών αγαθών. Με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο διαμορφώνεται μια σχέση όπου από τη μια τοποθετείται η παραγωγή εμπορευμάτων – καταναλωτικών αγαθών και από την άλλη η κατανάλωσή τους. Στην άλλη πλευρά του τριγώνου (που συμπληρώνεται από τον Συνεταιριστικό τρόπο παραγωγής) βρίσκεται ο οικογενειακός τρόπος υλικής παραγωγής. Ο οικογενειακός τρόπος υλικής παραγωγής περιλαμβάνει τα στοιχεία της αγροτικής οικογενειακής εκμετάλλευσης, της βιοτεχνίας και της οικογένειας των πόλεων, όπου ο άνδρας κατά κανόνα δουλεύει στο δημόσιο χώρο, ενώ η γυναίκα είναι νοικοκυρά. Ο τρόπος αυτός υλικής παραγωγής γενικεύθηκε στις χώρες τις Κεντρικής Ευρώπης, ιδιαίτερα τον 19^ο αιώνα με την κατανομή της γης στους αγρότες. Η κατανομή αυτή δεν υπήρξε μόνο το αποτέλεσμα της ανάπτυξης του αγροτικού κινήματος, αλλά επίσης και το αποτέλεσμα της βούλησης της κεφαλαιοκρατικής τάξης, η οποία για να καταργήσει τη μεταφορά υπεραξίας από τον κεφαλαιοκρατικό τομέα στους μεγάλους έγγειους ιδιοκτήτες, υποστήριξε τα αγροτικά αιτήματα. Με την κατανομή της γης στους αγρότες εγκαθιδρύονται και οι άνισες ανταλλαγές μεταξύ αγροτικού και κεφαλαιοκρατικού πεδίου μέσω της κεφαλαιοκρατικής αγοράς.

Μια ενδιαφέρουσα πλευρά της πορείας των αγροτικών συνεταιρισμών μπορεί να είναι η συνεργασία των αγροτικών και των καταναλωτικών συνεταιρισμών των πόλεων, που μπορεί να είναι ωφέλιμη και για τους δύο.

Η συνεργασία αυτή, πέρα από την αγορά αγροτικών προϊόντων απ' ευθείας από τους αγρότες παραγωγούς μέσω των αγροτικών συνεταιρισμών, μπορεί και πρέπει να επεκταθεί και στην κοινή δράση για την από κοινού επεξεργασία αγροτικών προϊόντων και τη μετατροπή τους σε έτοιμα προϊόντα για τις ανάγκες και των καταναλωτών των πόλεων και των αγροτών. (Αβδελίδης, 1976,σελ. 153 – 154).

4.2. Η εμφάνιση του Συνεταιριστικού τρόπου παραγωγής μέσα σε συνθήκες

Καπιταλισμού.

Από την άλλη ο Συνεταιριστικός τρόπος παραγωγής λειτούργησε ως αντίδραση στην επιβολή της βούλησης των κεφαλαιοκρατών. Οι συνεταιρισμοί αναδύθηκαν στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα (με εναρκτήρια χρονολογία το 1844 στο Ροτσνταίηλ της βιομηχανοποιημένης και καπιταλιστικής Αγγλίας) και μπορούν να θεωρηθούν ως μια μορφή αντίστασης, ανταπάντησης στον κεφαλαιοκρατικό – καπιταλιστικό τρόπο υλικής παραγωγής. Οι “ μισθωτοί – εργάτες ” αντιστεκόμενοι στην κεφαλαιοκρατική εκμετάλλευση άρχισαν να οικοδομούν καταναλωτικούς συνεταιρισμούς και οι “ αγρότες ” πιστωτικούς, στους οποίους όμως προστέθηκαν, ενσωματώθηκαν και οι λειτουργίες της πώλησης των προϊόντων και της προμήθειας βιομηχανικών προϊόντων (φυτοφάρμακα, λιπάσματα, θεριζοαλωνιστικές κ.λ.π. μηχανές). Όσον αφορά τους “ βιοτέχνες ”, με το σκοπό να αντισταθούν στον κεφαλαιοκρατικό ανταγωνισμό και να αποφύγουν την προλεταριοποίησή τους, δημιουργούσαν προμηθευτικούς συνεταιρισμούς. Οι τρεις αυτοί τύποι αποτελούν το μεγαλύτερο τμήμα των συνεταιρισμών.(Χαραλάμπους,2002,σ. 39)

4.3. Οι συνεταιρισμοί στην Ελληνική πραγματικότητα.

Οι Συνεταιρισμοί ως τρόπος οργάνωσης της παραγωγής καθυστέρησαν να εμφανιστούν στην Ελλάδα, λόγω και της καθυστερημένης εμφάνισης των ανάλογων συνθηκών καπιταλιστικής παραγωγής.

Η σημασία του συνεταιρισμού στις συνθήκες του καπιταλισμού και ιδιαίτερα στις σημερινές είναι μεγάλη και πολύπλευρη. Ο συνεταιρισμός βοηθάει στην καλύτερευση της οικονομικής κατάστασης των εργαζομένων. Τους βοηθάει να προμηθεύονται σε φθηνότερες τιμές τα είδη που έχουν ανάγκη για τη συντήρησή τους και για την παραγωγική τους απασχόληση. Να παίρνουν δάνεια με καλύτερους όρους. Να χρησιμοποιούν από κοινού μέσα παραγωγής για την ανάπτυξη της παραγωγικής τους δραστηριότητας. (Αβδελίδης, 1976,σελ. 7)

Παρά την εμφάνιση προεπαναστατικά ομοειδών περιπτώσεων συνεταιριστικής οργάνωσης, όπως σε Τσαρίτσανη και Αμπελάκια, στον Ελεύθερο Ελλαδικό χώρο

υπήρξαν ελάχιστες οι περιπτώσεις συνεταιριστικής οργάνωσης στον 19^ο αιώνα. Το Ελληνικό Κράτος δεν έδειξε το ανάλογο ενδιαφέρον, παρ' όλη την συνταγματική κατοχύρωση που υπήρχε για το "συνεταιρίζεσθαι".

Τα πρώτα θεμελιώδη βήματα έγιναν με τους πρωτοπόρους της συνεταιριστικής ιδέας και την ψήφιση του Ν. 602/1914, καθώς δόθηκε ώθηση στους Συνεταιρισμούς, που αποτέλεσαν βασικό χώρο ανάπτυξης της Γεωργικής παραγωγής. Μα και πάλι το Ελληνικό Κράτος θέλησε να χειραγωγηθεί την συνεταιριστική ιδέα (για λόγους στήριξης της κεντρικής εξουσίας ή για καλύτερη εφαρμογή της Κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής), κάτι που συχνά έφερε απογοητεύσεις στους πολίτες που εμπλέκονταν.

Τελικά, η σύμπλευση της Ελληνικής Οικονομίας με αυτές των χωρών της Ε.Ο.Κ. (Ευρωπαϊκής Ένωσης σήμερα) μετά την ένταξη της Ελλάδος στην Κοινή Αγορά επηρεάζει και τους συνεταιρισμούς. Αυτήν την πραγματικότητα οφείλουν να κατανοήσουν Πολιτεία και πολίτες, έτσι ώστε οι συνθήκες παραγωγής να διατηρηθούν σε ικανοποιητικό επίπεδο μέσα από σύγχρονους και ευέλικτους συνεταιριστικούς θεσμούς.

4.4 Οι Συνεταιρισμοί και το Ελληνικό Κράτος

Από την Ίδρυση του (1830) το Ελληνικό Κράτος στηρίχθηκε κατά κανόνα στην αγροτική παραγωγή, στον πρωτογενή δηλαδή τομέα παραγωγής. Δεν συνέτρεχαν στον ελλαδικό χώρο (λόγω βασικά της πολυετούς τουρκικής κατάκτησης) οι συνθήκες τον 19^ο αιώνα για ανάπτυξη των κεφαλαιοκρατικών δομών της οικονομίας, όπως συνέβαινε ήδη από τον 18^ο αιώνα στα κράτη της Δυτικής Ευρώπης.

Οι ατομικές πρωτοβουλίες των πρωτοπόρων της Συνεταιριστικής ιδέας στην Ελλάδα δεν μπορούσαν να αλλάξουν την κατάκτηση παρά μόνο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το Ελληνικό Κράτος προσφέρει δειλά τα κίνητρα αλλά και το κατάλληλο νομικό πλαίσιο (όπως με τον βασικό νόμο 602 / 1914) για την ανάπτυξη των Συνεταιρισμών.

Κύριο βάρος δίνει το Ελληνικό Κράτος στους Γεωργικούς Συνεταιρισμούς, που ενισχύονται από νέα ιδρύματα ή ενώσεις (Α.Τ.Ε., ΠΑΣΕΓΕΣ), για την στήριξη της βασικής για το Κράτος πρωτογενούς παραγωγής. Ωστόσο, απουσιάζει από την Ελλάδα η

πορεία της Οικονομίας μιας τυπικής Δυτικοευρωπαϊκής χώρας, κάτι που δημιουργεί ιδιόρρυθμη πορεία ανάπτυξης και της συνεταιριστικής ιδέας.

Υπήρξε ανάπτυξη Πρωτοβάθμιων και Δευτεροβάθμιων Συνεταιριστικών Οργανώσεων στην Ελλάδα στην μεσοπολεμική και μεταπολεμική Ελλάδα χωρίς όμως ισχυρή ανάπτυξη από το Κράτος. Η συμπίεση της Ελληνικής Οικονομίας με αυτές των χωρών της Ε.Ο.Κ. (και μετέπειτα της Ε.Ε.) τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα προσάρμοσε τους συνεταιρισμούς στις νέες απαιτήσεις. Για ένα Κράτος όμως με μεγάλο πρωτογενή τομέα παραγωγής η παρουσία των γεωργικών συνεταιρισμών έχει τη δική τους μεγάλη συμβολή στην πορεία της οικονομίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε σε γενικές και συνοπτικές γραμμές την εμφάνιση των Συνεταιρισμών στην Ελλάδα από την Ίδρυση του Ελληνικού κράτους ως σήμερα.

Παρά τις πολλές πολιτικές επαγγελίες για την ανάγκη ανάπτυξης της χώρας τον 19^ο αιώνα, απουσίασαν τα ουσιαστικά μέτρα από την μεριά του κράτους που θα έφερναν την Ελληνική οικονομία στην μεριά των βιομηχανικά ανεπτυγμένων κρατών και τον τρόπο παραγωγής στην καπιταλιστική του μορφή. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε αναγκαία την ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος, που ωστόσο μέχρι το 1914 εμφανίστηκε αποσπασματικά.

Η σχέση Κράτους και συνεταιρισμών κατά τον 20^ο αιώνα εισέρχεται σε φάση και το κράτος επιχειρεί, ελέγχοντας σε μικρό ή μεγάλο βαθμό τους συνεταιρισμούς, να ενισχύει την εθνική οικονομία μέσω αυτών. Σημαντικές προσωπικότητες επηρεάζουν τις αποφάσεις της Πολιτείας προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ σειρά νόμων και μέτρων από την μεριά του κράτους προσπαθούν να ενισχύσουν το συνεταιριστικό κίνημα. Το τελευταίο, ωστόσο, επηρεάζεται και από την συνολική πορεία της χώρας (όπως πόλεμοι, πολιτικές αναταραχές), που καθλώνουν ή υποβαθμίζουν την δύναμη της ελληνικής οικονομίας.

Μια ιδιαίτερη μέριμνα του Κράτους για τους Συνεταιρισμούς υπήρξε η αναφορά τους στα Συντάγματα της Ελλάδος από το 1864 ως σήμερα. Τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η συμμετοχή της Ελληνικής Οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Αγορά με την Είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα άλλαξε πολλά δεδομένα και επηρέασε την μορφή και την πορεία των Συνεταιρισμών.

Διαπιστώνουμε ότι το Κράτος μερίμνησε σε μερικά θέματα, ενώ έδειξε αδιαφορία σε άλλα, οδηγώντας συχνά τους συνεταιρισμούς σε αδιέξοδα. Παραμένουν όμως θεσμός μια σταθερή πρακτική για κάθε Εργαζόμενο, ο οποίος μέσω αυτών μπορεί να διασφαλίσει την αξία των αγαθών που παράγει και την ατομική και κοινωνική πρόοδο.

Η τελευταία διαπίστωση πρέπει να οδηγήσει το κράτος στην διαρκή στήριξη με το ανάλογο πλαίσιο και με μέτρα ουσιαστικά των συνεταιρισμών μέσα στο άκρος

ανταγωνιστικό 21^ο αιώνα, στον οποίο η ελευθερία της αγοράς οδηγεί σε συνθήκες ταχύτατης παραγωγής και μεταβίβασης αγαθών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελίδης Π., *Ο Συνεταιρισμός στις συνθήκες του Καπιταλισμού : θεωρία – εξέλιξη- πράξη*, Εκδ. Gutenberg , Αθήνα 1978.
- Αβδελίδης Π., *Συνεταιριστικά Προβλήματα - β' Έκδοση* , Εκδόσεις «Νέα Σύνορα» , Αθήνα 1989.
- Αβδελίδης Π., *Το Αγροτικό Συνεταιριστικό Κίνημα στην Ελλάδα* , Εκδ. Παπαζήση , Αθήνα 1976.
- Δασκάλου Χρ. Γ., *Αστικοί και Γεωργικοί Συνεταιρισμοί* , Εκδ. Σύγχρονη Εκδοτική , Αθήνα 1992.
- Ερευνητική Ομάδα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών., *Το αγροτικό συνεταιριστικό πρόβλημα της χώρας* , Εκδ. ΕΚΚΕ , Αθήνα 1981.
- Κολύμβας Ν., *Συνεταιριστικά (Ελληνικά και Διεθνή)* , Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις Α.Ε. , Θεσσαλονίκη 1987.
- Κορδάτος Γ., *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα* , Στ' Έκδοση – Εκδ.Μπουκουμάνη , Αθήνα 1973.
- Μαριάδης Λ. Σ., *Συνεταιρισμοί : ιστορία, φιλοσοφία, αποστολή* , Αυτοέκδοση , Θεσσαλονίκη 1997.
- Μελέτης Κ.– Τσουραμάνης Χ., *Συνεταιριστική Οικονομία και Νομοθεσία* , Εκδ. Παπαζήση , Αθήνα 2004.
- Νικολόπουλος Η., *Δομές και θεσμοί στην Τουρκοκρατία* , Εκδ. Κάλβος , Αθήνα 1988.
- Παπαγαρυφάλλου Π., *Οι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί εν Ελλάδι (1821-1940)* , Αθήνα 1970.
- Πετμεζάς Δ. Σ., *Η Ελληνική Αγροτική Οικονομία κατά τον 19^ο αιώνα – Η περιφερειακή διάσταση* , Πανεπ. Εκδόσεις Κρήτης , Ηράκλειο 2003 .
- Πετράκη Π., *Τα σημεία καμπής στη δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας (1840-1913)*, - Εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. , Αθήνα 1992.
- Συλλογικό , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* , Τόμος ΙΔ' - Εκδοτική Αθηνών , Αθήναι 1977.
- Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1970-2000 - Τόμος 6^{ος}* , Εκδ. Ελληνικά Γράμματα , Αθήνα 2003.

- Σχολή Διοίκησης Οικονομίας ΤΕΙ Μεσολογγίου, *Καταναλωτικοί Συνεταιρισμοί*, Εκδ. ΤΕΙ Μεσολογγίου, Μεσολόγγι 2000.
- Χαραλάμπους Κ., *Συνεταιριστική Οικονομία*, Σημειώσεις. ΤΕΙ Μεσολογγίου, Μεσολόγγι 2002.
- Χαραλάμπους Κ., *Ο Συνεταιριστικός τρόπος παραγωγής και η μετάβαση στο Σοσιαλισμό*, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1997.
- Χριστοδούλου Δ., *Αγροτική και Συνεταιριστική Ανάπτυξη - Β' Έκδοση*, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986.
- Διαδικτυακές Αναφορές
- Μελέτη Κ. – Ξανθόπουλος Π., *Οι Συνεταιριστικές μορφές συνεργασίας και οι συνθήκες ανάδυσής τους*, www.monthlyreview.gr, Σεπτέμβρη 2006.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
----------------------	----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΙ

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

1.1 Από την Ανεξαρτησία (1830)έως το 1871.....	3
1.2 Οι έννοιες Συνεργατισμός και Συνεταιρισμός.....	5
1.3 Οι πρωτοπόροι του Συνεταιρισμού στην Βιομηχανική Ευρώπη και ο Καπιταλισμός	5
1.4 Οι ιδιομορφίες της Ελληνικής Οικονομίας και η Γεωργία.....	7
1.5 Ελλαδικές περιπτώσεις συνεταιρισμών πριν το 1821- Το παράδειγμα των Αμπελακίων – Κριτική θεώρησή του.....	8
1.6 Οι καταναλωτικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα.....	14
1.7 Κριτική θεώρηση των καταναλωτικών Συνεταιρισμών.....	15
1.8 Τα προβλήματα της Αγροτικής Παραγωγής στην Ελλάδα τον 19 ^ο αιώνα (από το 1871 ως το 1900): δυσκολίες και κρατικές παρεμβάσεις.....	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

2.1 Τα πρώτα μέτρα προς τη συνεταιριστική κατεύθυνση (1900-1914).....	21
2.2 Ο Ν. 602/1914 και η δημιουργία Νομικού Πλαισίου για τους Συνεταιρισμούς στην Ελλάδα.....	22
2.3 Κριτική του νόμου Ν. 602/1914.....	24
2.4 Έλληνες πρωτοπόροι της Συνεταιριστικής ιδέας (Δ. Μαυροκορδάτος, Δ. Γρηγοριάδης , Ν. Μιχόπουλος, Σ. Ιασεμίδης, Θ. Τζωρτζάκης).....	25
2.5 Οι επιδράσεις του Ν. 602/1914.....	27
2.6 Το έργο του Αλεξ. Παπαναστασίου και οι Συνεταιρισμοί	28
2.7 Η Συνεταιριστική εκπαίδευση : ορισμός και εξέλιξη στην Ελλάδα.....	29
2.8 Αγροτική Οικονομία και Συνεταιρισμοί στο διάστημα 1914-1936.....	31

2.9α	Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ). Η ίδρυσή, η λειτουργία και η προσφορά της στους Γεωργικούς Συνεταιρισμούς.....	32
2.9β	Η πορεία και η μετεξέλιξη της ΑΤΕ.....	36
2.10	Το Υπουργείο Γεωργίας και οι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί.....	37
2.11	Πρωτοβάθμιες και Δευτεροβάθμιες Συνεταιριστικές Οργανώσεις : ΠΑΣΕΓΕΣ και ΕΓΣ.....	37
2.12	Το Συνεταιριστικό Κίνημα στον Μεσοπόλεμο, την Κατοχή και την Μεταπολεμική Περίοδο (1936 – 1974) Προβλήματα και προοπτικές	39
2.13	Μεταπολιτευτική Περίοδος και ένταξη στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (1974-2000): Το Ελληνικό Κράτος, η Ε.Ο.Κ. και οι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1	Η έννοια του Συνεταιρισμού στα Ελληνικά Συντάγματα (1864,1911,1952, 1975,1986,2001).....	48
3.2	Η Βαλκανική πραγματικότητα και η Ευρωπαϊκή Προοπτική της Αγροτικής Οικονομίας στην Ελλάδα.....	50
3.3	Η Ευρωπαϊκή Πολιτική και η Ελληνική Οικονομία: Συμπεράσματα και Προοπτικές.	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1.	Η σύνδεση του φαινομένου του συνεταιρισμού με την Βιομηχανική Επανάσταση και τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.....	54
4.2.	Η εμφάνιση του συνεταιριστικού τρόπου παραγωγής μέσα σε συνθήκες Καπιταλισμού.....	55
4.3.	Οι συνεταιρισμοί στην Ελληνική πραγματικότητα.....	55

4.4 ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ.....	56
 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	58